

BİR KONUYA NASIL YAKLAŞMALI? (POLİTİKA BİLİMİ ARAŞTIRMALARI İÇİN KURAMSAL BİR DENEME) (*)

Fadıl KOCAGÖZ

“Platon'a göre, bir sorunu çözmek saçmadır; çünkü kişi ya neyi bulmaya çalıştığını bilmektedir ve dolayısıyla ortada bir sorun yoktur, ya da neyi bulmaya çalıştığını bilmemektedir ve dolayısıyla bir sonuca ulaşması beklenemez” (**)

Bu denememizde, Politika Bilimi çerçevesinde seçilecek bir araştırma konusuna, araştırmacının hangi ölçütler, değerler ve önermelerle yaklaşması gerektiği sorusuna yanıt aranacaktır. Amacımız, oldukça basit bir mantık izleyerek, bir araştırma konusunun Türkiye’li Sosyal Bilimci için en doğru biçimde nasıl ele alınabileceğini tartışmaktır. Bu amaç için çevresinde dolaşacağımız bir “yatay-hedef” konu seçtik: “Tek-parti rejimleri: Türkiye ve Tunus modelleri”. Kuşkusuz başkaca “fiktif” konular da bulunablirdi; seçtiğimizi, olası sorunları en geniş biçimde kucaklayan bir “araştırma nesnesi” olarak değerlendirdik.

Denememizin bir diğer amacı da, ülkemizde artık git gide daha fazla kurutulan bilim vadisine girecek genç kuşaklara “bilimsel düşünce’nin en yakın olasılıkla hangi anlamlara gelebileceğini konusunda kim ipuçları verebilmektir.

(*) Bu yazı Bahri Savcı’ya Armağan Kitabından alınmıştır. (Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları-7 Ankara 1988. s. 327-348).

(**) K. Polanyi, **The Tacit Dimension**, (Örtük Boyut) London, 1967. s. 22.

“Yapay konu”muz çevresindeki tartışmayı, “bilimsel araştırma nedir?” Sorusuyla başlatacağız:

“İLK ADIM”

“Bir araştırmanın en çetin bölümünü ilk aşaması oluşturur. Sonraki aşamalarda ne denli etkin yöntemler kullanılırsa kullanılsın, eğer ilk adım yanlış ya da yüzeysel nitelikteyse durumu düzeltmenin olanağı yoktur aslâ...” (1). Northrop’un “en çetin aşama” olarak nitelidiği, bu her bilimsel araştırma için geçerli olan güçlük, Politika Bilimi alanında yapılacak bir araştırmada kendini daha fazla duyurmaktadır. Çünkü bu alanda, diğer sosyal bilim dallarında olduğu gibi, birbirleriyle yarışan birden çok kuram mevcuttur. Başka bir deyişle tüm sosyal bilim dallarında olduğu gibi, *Politika Bilimi’nde de birden çok kuram (ya da paradigma), doğa bilimlerine oranla daha belirgin bir biçimde aynı anda geçirlidir.* (2). Dahası, Politika Bilimi alanında tek ve egemen bir kuram bulunmayışı bir kenara, geçerli kuramların sayısı birçok sosyal bilim dalındakilerden de fazladır. Bu nedenlerle, Politika Bilimi araştırmalarında “ilk adım”ın anlamı, kuramsal bir seçim yapmak, daha doğru bir deyişle, araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturacak önermeler sistemini kurmaktır.

Bu güçlüğü kolayca aşılacağı düşünülebilir. Farklı, hatta çelişik önermeler içeren ve birbiriyle yarışan birden çok kuramın aynı bilim disiplini içerisinde varlığının tanınması yani, herbirinin bilimsel geçerliliğe sahip olduğunun kabul edilmesi, içlerinden birinin hiç tartışılmadan benimsenmesini haklı kılabılır. Ya da, aksi yönde yürütülecek bir mantıkla; bir kuramsal seçim yapmanın gerekli olmadığı, ele alınan konuyla ilgili tüm araştırmaların kabul edilebilir sonuçlarından yararlanmanın daha akılcı bir yol olduğu düşünülebilir. Her iki durumda da kuramsal sorunlarla ilgilenmek gereği kalmayacaktır. Ancak, her iki tutumun da küçümsenmeyecek sakıncaları vardır.

(1) F.S.C. Northrop, **The Logic of the Sciences and Humanities**, C. Yıldırım **Bilim Felsefesi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, Ek: 9, s. 224-232’den.

(2) Paradigma, ya da temel-görüş kavramını “geniş kapsamlı kuram” anlamında da kullanıyoruz. Konuya ileride ayrıntılı bir biçimde döneceğiz. Şimdilik, aynı konuda birden çok paradigmanın Doğa Bilimleri’nde de geçerli olabildiğini belirtmekle yetinelim. Bu durum, sosyal bilimlerde sadece daha yaygındır.

Bir kuramın hiç tartışılmadan, başka siyaset bilimcileri tarafından kullanıldığı için bilimsel geçerliliği varsayılarak benimsenmesi durumunda, araştırmacı, bu temel-görüşün ana öndeyilerinden kuşku duymayacağından, böyle bir başlangıç, en azından “yüzeysel bir ilk adım” olma tehlikesini taşıyacaktır. Öte yandan bu tutum, kuramlardan birine doğmatik bir biçimde bağlanıldığı, ya da sadece öznel değerler, bireysel eğilimler sonucu seçim yapıldığı izlenimini haklı olarak uyandıracaktır. Çünkü, Politika Bilimi alanındaki belli başlı kuramlar ideolojiden bağımsız değildir (3). Bu nedenle, seçimin sadece kuramın ideolojik içeriğine dayanmadığı açık gerekçelerle gösterilmelidir.

Kuramsal sorunları dışlayan ikinci tutum yani, bir önermeler sistemi kurmaksızın, farklı temel görüşlere dayanan araştırmaların ulaştığı sonuçlara açık tutarak çalışmanın kapsayıcı ve nesnel omasını sağlama eğilimi ise, çalışmanın iç tutarlılığı yönünden sakıncalar taşıyacaktır. Çünkü, Politika Bilimi alanında deneme-yanılma yöntemini kullanmak olanaksız olduğundan, her çözümleyici çalışmanın ulaştığı sonuçlar ile başlangıçtaki ilk önermeleri arasındaki ilişki, “varsayımların doğrulanması” yönündedir; ve bu, bir ölçüde zorunludur da. Çünkü aksi durumda yani doğrulanmadığında, bilgi nesnesinin ne olduğu değil, “*ne olmadığı*” öğrenilmiş olur ki, bu da Politika Bilimi’nde büyük anlam taşımaz. Dolayısıyla, bir araştırmanın sonuçlarının benimsenmesi başlangıçta dayandığı “temel-görüş”ün de benimsendiği anlamına gelir. Sonuçların dayanağını oluşturan kavramların sistemli biçimde içeriklendiği “temel-görüş”, ya da kuramlar ise birden çok ve genellikle de çelişik olduğuna göre, kendi önermeler sistemini kurmamış, sadece konuyla ilgili diğer araştırmaların sonuçlarından yararlanmış bir çalışma, ya birbirleriyle çelişkili sonuçların alt alta sıralanmasından ibaret kalacak ya da, çözümleyici değil betimleyici bir “derleme” olacaktır. Sonuç olarak, kuramsal sorunların bu yoldan dışlanması da çözümleyici bir araştırma için “yüzeysel bir başlangıç”tır.

(3) M. Duverger, **Siyaset Sosyolojisi**, (çev. Ş. Tekeli) Varlık Yay. İstanbul, 1975. s. 407.

GENEL OLARAK KURAMSAL SEÇİM SORUNU

Türkiye ve Tunus'un da içinde yer aldığı Akdeniz toplumlarının siyasal ve sosyal yapılarının incelenmesinde, beş farklı kuramsal çerçevenin geçerli olduğu kabul edilmektedir:

- 1- Modernleşme ya da, Gelişme Kuramı
- 2- Bağımlılık Kuramı
- 3- Üretim Biçimi Paradigması (ya da, Marksist Kuram)
- 4- Parçalı Toplum Paradigması
- 5- Merkez-Çevre Paradigması (4).

Bunlara türev modeller ve herbiri içerisindeki farklı yaklaşımlar eklenebilir: Modernleşme Kuramı'nda "normatif yaklaşım", "yapısal-işlevsel yaklaşım", "davranış araştırması" ayırdedilmektedir (5). Marksist Kuram'da Neo-Marksizm, klasik görüşten ayrılmıştır. Parçalı Toplum Paradigmasında ise, Neo-Patrimonyalizm kavramının yeni bir türev oluşturduğu öne sürülmektedir (6). Ancak, ele alınan konu üzerindeki farklı kuram ya da modellerin sayısı ne olursa olsun, önemli olan seçimin nasıl yapılacağıdır. Bu konuda akla gelen ilk yöntem *kuramları somut olgular karşısında sınamaktır*. Böylece, olgusal gerçeklikle en çok uyuşan *doğru kuram* bulunacaktır. Ancak, böyle bir yöntem, asıl araştırmaya geçmeden önce eldeki kuram sayısı kadar araştırma yapmak gibi bir olanaksızlığı gerektirmesinden öte, geçersizdir de. Çünkü bu kuramları, somut olgular karşısında sınavı kimilerini çürütmek olanaksızdır. Bu olanaksızlığın epistemolojik (Bilgi kuramı ve bilim Felsefesi'ne ilişkin) nedenlerine ileride "paradigma" kavramını açıklarken döneceğiz. Şimdilik daha yüzeysel bir kanıtla yetiniyoruz: Aynı anda geçerli olan farklı kuramlar, eğer somut olgular karşısında çürütülebilseydi, Politika bili-

-
- (4) Bkz. J. Leca, "Pour une analyse comparative des systèmes politiques Méditerranéen". R.F.S.P. c. 27, no. 4-5, 1977. (554-581). **passim**.
 - (5) D.E. Apter ve S.S. Mushi, "La Science Politique", R.I.S.S. c. 24 no.1, 1972. (47-74). **passim**.
 - (6) Y. Schemeil, "Les élites politiques au Proche-Orient", R.F.S.P. s. 28, no. 3, 1978. (557-573). s. 545.

mi çoktan “tek ve egemen” bir kurama kavuşmuş olurdu!... Dolayısıyla, aynı disiplin içerisinde ya da aynı konuda birden çok kuramın varlığının tanınması, herbirini oluşturan soyut önermeler sistemi ile “somut olgular” arasında bir uyumsuzluk *bulunmadığının* kabul edilmesini gerektirir. Bu kabul edilince, *kuramları olgular karşısında sınamak, bir kuramın soyut kavramları karşısına bir diğer kuramın kavramlarını koymaktan başka birşey değil*; sonuç olarak kuramsal bir seçim için boş bir girişimdir. Yine de bir örnek vermek gerekirse: Modernleşme Kuramı’nın klasik biçimi açısından, “gelişmekte olan” ülkelerin siyasal sistemlerinde, tek-parti içerisindeki klikleşmeler gelecekteki modern çoğulcu sistemin habercisidir (7). Parçalı-Toplum Paradigmasına göre ise bu klikleşmeler, parçalı (segmentaire) toplumsal yapıdaki önderlik savaşlarının, yeni “batılı” ideolojik kılıflar altında devam etmesinden ibarettir; modernleşme ya da çoğulculuğa doğru bur gelişim sözkonusu değildir (8). Her iki önerme de, görgül bulgularla desteklenip kanıtlanabilmektedir. Kısacası, *her iki farklı kuram, kendi olgusunu yaratmıştır*. Klikleşme olgusu konusunda bu iki kuramı “somutluk” karşısında sınamak, “çoğulculuk başlangıcı” kavramı karşısına, “parçalı yapının sürmesi” kavramını koymaktan başka bir anlam taşımayacaktır; ya da tersi... (9).

Sonuç olarak, kuramları olgular karşısında sınayıp, aralarında gerçeği ortaya çıkarmadaki üstünlüklerine göre bir seçim yapılamayacaksa, çalışmamı-

- (7) M. Duverger, *Diktatörlük Üstüne*, (çev. B. Tanör) Dönem Yay. İstanbul, **tarihsiz**, s. 72 vd.
- (8) A. Zuhali, “The reactivation of tradition in a post-traditional society” *Daedalus*, kış, 1973, s. 225-237. **passim**.
- (9) Buradaki “klik” betimlemesi kendi başına bir olgu sayılamaz “klikleşme olgusu”. betimlemeye anlamlı bir bütün oluşturan kavramlar sistemi içerisinde yer bulduğumuzda ortaya çıkar; “klik” betimlemesi o zaman anlam kazanır ve bir “siyasal olgu” haline gelir. Daha felsefi bir dille ifade edersek: Eğer bizim burada yaptığımız gibi, ortada aynı gerçekliği açıklayan iki farklı olgu değil, klik sözcüğünün karşılığında bir tek gerçeklik bulunduğunu kabul edersek, dil ile dış dünya arasında bir denklik bulunduğunu öne süren Neo-Pozitivizm doğrultusunda düşünüyoruz demektir. Bu açıdan bakıldığında, aynı gerçeğe iki farklı kuramın iki çelişik açıklama getirmesi, Politika Bilimi’nin henüz ortak bir gözlem dili oluşturmadığını, yeterli olgunluğa erişmediğini gösterecektir. Çünkü Politika Bilimi gelişmiş olsaydı, siyasal gerçekliği açıklayacak tek bir dil yaratmış olmalıydı. Şimdilik, bu sonucu kabullenmenin, bu çalışmanın kendi kendisini inkar etmesi anlamına geleceğini belirtmek ile yetiniyoruz. İleride sosyal bilimler anlayışımız sergilendiğinde, kendi özellikleri içerisinde Politika Bilimi’nin de gelişmiş bir alan olduğunu kabul ettiğimiz görülecektir.

zı yönlendirecek kuramsal çerçeveyi kurabilmek için daha elverişli ölçütler aramamız gerekecektir. Bu ölçütlerin, kuramların sistemleştirdiği kavram ve önermelerle somut olgular arasındaki ilişkide değil, kuramların temellerinde yatan *epistemolojik tutumlarda ve içerdikleri değerlerde* bulunduğunu düşünüyoruz.

KURAMLARIN TEMELLERİ ve POLİTİKA BİLİMİNİN BAĞIMSIZLIĞI SORUNU

Konumuzu ilgilendiren kuram ve temel-görüşlerde üç düzey ayırdedebiliriz:

- 1- Epistemoloji düzeyi
- 2- Değerler düzeyi
- 3- Önermeler düzeyi (kuramın kendisi)

İlk iki düzey, üçüncü düzeyi yani kuramın önermelerini çeşitli biçimlerde etkileyip belirler. Ancak, bu düzeylerde, kuramsal düzeyde seçim yapmayı olanaksızlaştıran, yukarıda değindiğimiz engeller yoktur. Olgularla çürütülemeyen kuramsal önermeler, dayandıkları epistemolojik tutuma, içerdikleri değerlere bakılarak karşılaştırılabilir. Başka deyişle, kuramsal önermeler düzeyinde bulunamayan ölçüt bu iki düzeyde bulunabilir. Çünkü bu düzeylerde, çok sayıdaki kuramlar az sayıda kategorilere indirgenebilir. Örneğin epistemoloji düzeyinde iki ana kategori: Pozitivist bilgi anlayışı ve oldukça kapsamlı bir içeriğe sahip “pozitivist-olmayan” anlayışlar (Kuramcılık) ayırdedilebilir (10). Bu iki anlayış, belirledikleri kuram ve temel görüşlerden bağımsız-

(10) Burada bilim felsefesi ve bilgi kuramına ilişkin tutumların tümüne yer vermemiz mümkün ve gerekli değil. Şu kadarını belirtelim ki, Sosyal Bilimler alanında kimi yazarlar başlıca üç bilgi anlayışı ayırdetmektedir. (Bkz. R. Keat ve J. Urry, **Social Theory as Science**, Routledge Kegan Paul, London-Boston, 1975, s. 3-67): 1- Pozitivizm 2- Marksist Realizm 3- Yapısalcılık. Biz, pozitivist olmayan anlayışları “kuramcı” bilgi anlayışı olarak nitelemeyi, böylece üç değil iki kategori ayırdetmeyi çalışmamız için yeterli ve amaca uygun buluyoruz. Bunun ötesinde, Neo-Marksist yaklaşımın, sosyal bilim alanında Marksist Realizm-Yapısalcılık ayrımını ortadan kaldırdığı da düşünülebilir. Kaldığı, pozitivist olmadıkları halde, ne Marksist Realizmi, ne de Yapısalcılık içinde yer alan M. Weber’in “anlayıcılığı”, K. Popper’in sosyal bilime de uyguladığı “yanlışlanabilirlik ilkesi”, G. Gurvitch’in “diyalektik hiper-ampirizm”i gibi Keat ve Urry’nin üçlü ayrımına girmeyen anlayışlar da vardır.

sız olarak ele alınabilir ve kendi aralarında tartışılarak, birinden biri epistemolojik gerçeklerle benimsenebilir. Bu seçim yapıldıktan sonra, benimsenen bilgi anlayışına uymayan kuramların kavramları ve önermeleri bir kenara bırakılacaktır. Değerler düzeyinde ise, böylesine bir seçim yapılamaz fakat, bu düzeyde hangi kuramın hangi ideolojik değerleri içerdiğini görmek, hangi epistemolojik tutumu benimsediğini görmekten daha kolaydır. Bu nedenle, belirli bir değerler kategorisinin en azından *neden benimsenmediğini* nesnel ölçülere getirmek olasıdır. Böyle bir seçimle de, çalışmamızı yönlendirecek ikinci adım atılmış olacaktır.

Ancak, burada yapmayı düşündüğümüz gibi bir model kurmak için, işe epistemolojik ve ideolojik katmanlardan başlamaya gerek olmadığı; bağımsızlığını belirli ölçülerde de olsa kazanmış bir çalışma alanı olan Politika Bilimi'nde, bağımsızlaşmanın bir sonucu olarak sözkonusu sorunların da çözülmüş sayılabileceği düşünülebilir. Bu nedenle, öncelikle Politika Bilimi'nin bağımsızlığı konusunu ele almak gerekmektedir.

POLİTİKA BİLİMİ'NİN "BAĞIMSIZLIĞI" SORUNU

İkinci Dünya Savaşı ertesinde belirli konular Sosyoloji, Hukuk, v.b. alanlardan çıkartılıp Politika Bilimi'nin sınırları içine alınarak disipline "siyasal iktidar" olgusu çevresinde bir kişilik kazandırılmış, ampirik yöntemlerin artan biçimde kullanılması ile de alan "bilimselleştirilmiştir". Öte yandan "olması gereken"e değil, "olan"ın açıklanmasına yönelen bir anlayışla Siyaset

İ. Sunar da, ikili bir ayırım yaparak, pozitivism karşısında yer alan bilgi anlayışlarını "yorumlayıcı yaklaşım", kısaca "yorumsama" (hermeneutik) olarak adlandırmaktadır. (Bkz. **Düşün ve Toplum**, Kültür Bakanlığı Yay. 1979. **Passim**.) Buna göre pozitivist epistemoloji "doğal toplum" modelini, yorumsama ise "sembolik toplum" modelini temellendirmektedir. Yorumlayıcı yaklaşım, ampirizm varsayımına dayanmadığı için, pozitivism aksine, bilgi ile dış dünya arasında bir denklik kurmaz. Ona göre, dil dünyadan, kuram doğadan, söz olaydan türetilemez; dünya düşüncede yansımaz. Aralarındaki ilişki bir denklik ilişkisi değil, bir "oluşum" ya da "kuruluş" ilişkisidir. Yorumsama anlayışına göre, dünya bilginin dışında varolmasına rağmen, dışarıdaki dünyanın düzeni bilgi aracılığı ile kurulur. İ. Sunar, sözkonusu yapıtında bu iki eğilimin sosyal düşünce tarihi içindeki durumlarını incelemekte ve kendisi de yorumlayıcı anlayışı benimsemektedir. Bu ikili ayırım izlendiğinde, Sunar'ın "yorumsama" kategorisini bizim "kuramcılık" ile karşıladığımız görülür. Bu farkın nedeni, anlayışı ele aldığımızda ortaya çıkacaktır.

Felsefesinin etkisinden kurtarılmak istenmiştir. “Siyasal olgular”ı, bağımsız bir disiplin sayesinde diğer toplumsal olgulardan ayırdederek, bunların pozitif bilgisine ulaşılabileceği; Siyaset Felsefesinden soyutlanarak da, bu bilginin “nesnelleşeceği” düşünülmüştür. Başka bir deyişle, bağımsız bir “bilimsel” disiplin kurulunca hem epistemoloji, hem de değerler alanındaki açmazların çözüleceği umulmuştur. Politika Bilimi’nin kuruluşu döneminde büyük yararlar sağlayan, “iktidar” olgusuna yeni boyutlar getiren bu anlayışın yeniden gözden geçirilmesinde bugün için artık sakınca yoktur. Çünkü, herşeyden önce, Politika Bilimi’nin bağımsız bir disiplin olduğunu kabul etmek, ona bu bağımsızlığı kazandırmış olan bilim anlayışını tümüyle benimsemek anlamına gelmemektedir. Nitekim, örneğe Neo-Marksist akım, “yerleşik” Politika Bilimi’nin (11a) yöntem ve kavramlarını kullanmaksızın bir “kapitalist devlet kuramı” kurmuştur (11b).

Bunun ötesinde, Politika Bilimi’nin bağımsız bir Sosyal Bilim durumuna gelmesi, epistemoloji ve ideoloji düzeyindeki sorunlarını kendiliğinden çözememiştir. Epistemoloji düzeyinde, siyasal olguların “pozitif” bilgisine ulaşmak için görgül saptamalardan tümüvarım yoluyla genel, nesnel, bilimsel “tek” bir Politika Bilimi Kuramı’na ulaşma çabası, kısaca, doğa bilimlerinin geleneksel yöntemini Politika Bilimi’ne uygulama isteği, C.W. Mills’in deyişle, “soyutlanmış deneyimcilik”le sonuçlanmıştır (12).

Bağımsız bir disiplin ve buna özgü yöntemlerle siyasal olguları Siyaset Felsefesi’nden kaynaklanan değerlerden arınmış olarak incelemek savı ise daha köklü bir yanlışlığın ifadesidir. Çünkü bilimsel bilginin değerler karşısındaki durumu, bilginin elde edilme yönteminde değil, bilgi öznesi ile bilgi nesnesinin *karşılıklı konumları*da belirir; dolayısıyla, felsefi yöntmin yerine “bilimsel yöntem”i koymak, “olması gereken”e değil “olan”a yönelmek bilginin değerler karşısındaki durumunu değiştirmez. Sosyal Bilimler’de bilgi

(11a) “Yerleşik” Politika Bilimi ile, bu alanın isim babalığını da yapmış olan A.B.d. kökenli Politika Bilimi’nin temel tutum ve yöntemlerini kastediyoruz.

(11b) Özellikle Bkz. L. Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, (çev. Y. Alp ve M. Özışık) Birikim Yay. 1978. s. 29 v.d. Ayrıca, N. Poulantzas, **Politique et Classes Sociales**, F. Maspero Paris, 1968. *passim*.

(12) C.W. Mills, **Toplumbilimsel Düşün**, (çev. Ü. Oskay) Kültür Bak. Yay. Ankara, 1979. s. 84 v.d.

öznesi ile bilgi nesnesi Doğa bilimlerinde olduğu gibi birbirinden bağımsız değil *aynı bölümdedir*. E.H. Carr'ın deyişyle: "Toplum Bilimlerinde insan bir başka türün bağımsız gözlemcilerince değil, öteki insanarca incelenmektedir" (13). Bunun sonucu olarak inceleyen incelediğini etkilediği gibi incelenen de inceleyen etkilemekte, özne ve nesne karşılıklı olarak birbirini *belirleyebilmektedir*. Yine Carr'ın deyişyle, "Bir siyaset bilimcisi tarihi gözlemlere dayanarak tiranlığın kısa ömürlü olduğunu savunursa, tiranın düşüşüne katkıda bulunabilir" (14). Bilgi öznesinin bilgi nesnesini bu etkileme olanağına karşılık, J. Piaget'nin belirttiği gibi: "... sosyal bilimci, doğumundan başlayarak kesintisiz biçimde araştırmasının konusu tarafından biçimlenmektedir" (15). Sosyal Bilimler alanında, olgu ile araştırmacı arasındaki bu karşılıklı etkileşimin belirli bir "bilimsel yöntem" ile ortadan kaldırılması ve böylece, bilim adamının incelediği konu karşısında bağımsızlık ve tarafsızlığı sağlanarak, bilginin değerlerden arındırılması olanaksızdır.

Sonuç olarak, Politika Bilimi'nin bağımsız bir bilim dalı olduğunun kabul edilmesi, Politika Bilimi kuramlarının epistemolojik ve ideolojik sorunlarının ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Başka deyişle, disiplinin kuruluş dönemine egemen olan bağımsızlık kaygısı artık işlevini yitirmiştir. Dolayısıyla, bağımsız bir alan olduğu bizce de kuşku götürmeyen bu dalda kurulacak bir model için epistemoloji ve ideoloji katmanlarına inmek, bağımsızlığın reddi anlamına gelmeyecektir.

EPİSTEMOLOJİ DÜZEYİ

Sosyal Bilimler alanında iki bilgi anlayışı ayırdedilebileceğini belirtmiştik: *Pozitivizm ve kuramcı epistemolojiler*. Her iki kategorinin önce, özet olarak Genel Epistemoloji problemi içerisindeki yerini, sonra Sosyal Bilimler ve Politika Bilimi kuramlarına nasıl yansydıklarını ele alacağız.

GENEL OLARAK POZİTİVİZM

Epistemoloji problemi çerçevesinde kalan yönüyle bir felsefe akımı olarak Pozitivizm'in, D. Hume ile başladığı kabul edilir. Akım, yüzyılımızın ba-

(13) E.H. Carr, *Tarih Nedir?* (çev. M.G. Gürtürk) Birikim Yay. İstanbul, 1980. s. 93.

(14) *İbid.* s. 94-95.

(15) J. Piaget, *Epistemologie des Sciences de l'Homme*, Gallimard, Paris, 1977. s. 54.

şında Neo-Pozitivizm adı altında canlanmıştır. Mantıkçı Pozitivizm (ya da mantıkçı ampirizm) olarak da adlandırılan bu bilgi anlayışı, “Viyana Çevresi” diye bilinen M. Schlik, R. Carnap, O. Neurath gibi filozofların çalışmalarını ifade eder. Ancak Mantıkçı Pozitivizm, daha geniş kapsamlı bir felsefe akımı olarak yalnızca “Viyana Çevresi”ni değil İsveç’te Uppsala okulu, Berlin’de H. Reichenbach ve C.G. Hempel, İngiltere’de B. Russell ve özellikle L. Wittgenstein, A.B.D.’nde pragmacılık ve işlemselcilik okulları, en önemlisi, akımın babası sayılabilecek olan E. Mach’ın epistemolojik tutumlarını kapsamaktadır (16).

Mantıkçı Pozitivizm (ya da mantıkçı ampirizm) in temel amacı “Bilim”i felsefi spekülasyondan kurtarmaktır. Bilimsel olanı spekülatif olandan ayıran “bilimsel deneydir”. Çünkü deneyden yararlanan ve gelişen felsefi spekülasyon değil, bilimdir. Pozitivizm bu noktadan hareketle bilimselliğin ölçütü olarak “doğrulanabilirlik ilkesi”ni ortaya atmıştır. İlkeye göre, bir önermenin doğru olup olmadığı, o önermenin ilişkin olduğu (ve öngördüğü) duyumların ortaya çıkıp çıkmadığına bağlıdır. Bir önerme duyumlara ilişkin değilse, o önermenin doğru olup olmadığı bilinemez. Metafizik önermeler duyumlara ilişkin değil; ampirik önermeler duyumlara ilişkindir. O halde, bir önerme ampirik değilse doğruluğu belirlenemez nitelikte yani, metafiziktir; bu da “anlamsız” olması demektir. “Anlamlı” önermeler ise, ya doğrudan doğruya deneylere tekabül eder ya da, deneylere tekabül eden yalın fikirlere ayrıştırılabilir. Kısacası Pozitivizm’e göre, tüm bilimsel kuramların gözlemlenebilir nesnelere dayanması gerekir. Ancak, “gözlemlenebilir olan” nedir? Başka deyişle, kuramlardan bağımsız bir “gözlem dili” var mıdır? İşte bu soruda pozitivistler hayli zorlanmış ve değişik yanıtlar vermişlerdir: Carnap, tüm kavramları temel-deneyler dediği şeylere dayandırmış, temel-deneyi de, belirli bir anda tüm duyulardan toplanan duyumların tümü olarak tanımlamıştır. Neurath ise, bilimin duyum gibi bir öznel temeli olamayacağını, gözlemlenebilir olan fakat öznel olmayanın bulunması gerektiğini savunmuştur. Bu “öznel arası” gözlemlenebilirlik ise çoğu insanın yine “gördüğüne inandığı” şeylerdir. Herşeye karşın, “gözlemlenebilirin” yani bağımsız gözlem dilinin ne olduğu konusundaki bu farklı tutumlar Pozitivizm’in temel inançlarını sar-

(16) Bkz. I. Johansson, “Anglosakson Bilim Felsefesi” (çev. Ş. Alpay) Yazko Felsefe Yazıları, 4. kitap, s. 5-35.

samamıştır. Bu inançlar 1929 yılında açıklanan “Bilimsel Dünya Görüşü: Viyana Çevresi” başlıklı programda şu biçimde dile getirilmiştir:

“Amacımız, tek bir bilimin yani insanlığın edinebileceği tüm bilgileri; fizik ve psikoloji, doğa bilimleri ve edebiyat, felsefe ve özel bilimler gibi birbirinden tamamen ayrı disiplinlere ayırmaksızın içinde toplayan bir bilimin yaratılmasıdır. (Benimsenen yöntem)... bilimi metafizik sorunlardan, anlamsız önermelerden arındırmak ve aynı zamanda, doğrudan gözlenebilir içeriklerini yani, ‘verilmiş olanı’ göstermek yoluyla ampirik bilimin anlamını, kavramlarını ve önermelerini açıklığa kavuşturacaktır” (17).

Bilim Felsefesi içerisindeki yerini özetlemeye çalıştığımız Pozitivizm’in bugün için tutarlı bir görüş olarak varlığını sürdürdüğü söylenemez. Herşeyden önce, akımın birçok temsilcisi en önemli savlarında çözümsüzlüklere düşmüş, ana ilkeleri terketmek zorunda kalmıştır. Örnekte Pozitivizm’in cananıcı noktasını oluşturan “doğrulanabilirlik ilkesi” ya yumuşatılmış, ya da ilkedan tamamen vazgeçilmiştir. Çünkü, “anamlı bir önermenin kesin olarak doğrulanabilmesi gerekir” biçiminde ifade edilen bu ilkeye uygun olan önermelerin dahi, her zaman doğrulanmayacağı düşünülebilir. Şöyle ki: “Bütün cisimler Newton’un yerçekimi yasasına bağlıdır” türünden bir önerme, doğrulanabilirlik ilkesine uygun, gözleme dayanan anlamlı bir önerme olarak görünse de, evrenin sonsuza kadar varolacağını yine Pozitivizm varsaydığına göre, bütün cisimlerin bu yasaya bağlı kalıp kalmadıklarını araştırmak olanaksızdır. Bu durumda, gözleme dayanan anlamlı önermeleri ve bilimsel kuramları da metafizik önermeler gibi anlamsız soymak gerekecektir. Doğrulanabilir önermeleri böylesi bir anlamsızlaşmadan kurtarmak için kimi pozitivistler, ilkenin daha esnek bir tanımına başvurmuştur. İlkenin yumuşatılması, deneye dayalı önermeler için sözkonusu tehlikeyi ortadan kaldırmış fakat, bu kez “tüm metafiziğin” anlamsız olduğunu öne sürmek olanaksızlaşmıştır. Çünkü, felsefi spekülasyonlar da belirli ölçüde duyumlara ve gözleme dayanmaktadır. Bu açmaz karşısında pozitivistlerin büyük bölümü doğrulanabilirlik ilkesinin kesin tanımını aramaktan vazgeçmiştir (18).

(17) **İbid.** s. 13.

(18) **İbid.** s. 9.

“Doğrulanabilirlik ilkesi”ne asıl köklü eleştiri Pozitivizm’in dışından K. Popper’dan gelmiştir (19). Popper ilkeyi adeta tersine çevirmiştir. Ona göre, bir kuramın doğruluğunun ölçüsü ampirikyönden ne ölçüde desteklendiğinde değil, hangi ampirik bulgu karşısında “yanlışlanabileceği”nin önceden bilinip bilinmemesindedir. Popper bu sonuca çağının üç büyük kuramı; Marx’ın tarih kuramı, Freud’un Psikanaliz’i ve Adler’in Bireysel Psikoloji’sinin somut olgu karşısındaki tutumlarını izleyerek ulaşmıştır. Popper’a göre bu kuramlar kendilerine uygun ampirik destek bulmakta hiç bir güçlük çekmemekte, her yeni olguyu temel önermelerini doğrulayan bir kanıt biçimine sokuvermektedir. Bu durum, doğrulanabilirlik ilkesinin bilimselliğin ölçütü olamayacağını göstermektedir. 1919 yılında yapılan ve Einstein’ın görelilik kuramını doğrulayan bir deney (ölçüm) Popper’ı derinden etkilemiştir (20). Popper’a göre, burada önemli olan kuramın ölçüm tarafından doğrulanmış oluşu değil; ölçümün, kuramın öngördüğü doğrultuda sonuçlanmaması durumunda kuramın terkedileceğinin yani, yanlışlanmış olacağının önceden bilinmesidir. Oysa Marx, Freud ve Adler’in kuramları hangi koşullar altında, hangi olgular karşısında yanlışlanmış sayılacaklarını önceden bildirmemekte, bu olasılıkları içermemektedir. *Yanlışlanması olanaksız bir düşüncenin ise, doğruluğunun ispatı olanaksızdır.* Böylece Popper, doğrulanabilirlik ilkesinin yerine, “yanlışlanabilirlik ilkesini” koyarak Pozitivizm ve ampirizme önemli bir darbe indirmiştir. Ancak, doğrulanabilirlik ilkesini kesin biçimde yıkan T.S. Kuhn’dur. T.S.Kuhn’nun bilgi tarihine ilişkin görüşleri aynı zamanda Popper’cı düşünceye de yönelik köklü bir eleştiridir. İleride, Kuramcı bilgi anlayışını açıklarken ayrıntılı biçimde ele alacağımız bu yaklaşım, bilimsel kuramların her zaman yanlışlanabileceğini, başka deyişle bir bilimsel kurama uymayan ampirik verilerin hemen her zaman bulunduğunu göstermiştir. Bu, Popper’ın “yanlışlanabilir kuramın doğru kuram” olduğu biçimindeki ilkesini de yıkmıştır. Kısaca, Popper ampirik desteğin bilimselliğin göstergesi olmadığını göstererek Pozitivizm’in ayağını nasıl yerden kesmişse, Kuhn da, Kuramla-

(19) Bkz. J. Milhau, “Popper ou la Verité en Question”, La Pensée no. 208, 1979, 4-29. s. 11.

(20) Bkz. J.M. Goux, “Science et Histoire Selon Karl Popper”, La Pensée, no. 208, 1979, 29-38. **passim**. Ayrıca Sözkonusu gözlem, güneş tutulması sırasında yakın yıldızların gece ve gündüz fotoğrafları çekilerek, ışığın da madde gibi; kütle tarafından çekildiği varsayımını doğrulayan ölçümdür.

rın her zaman doğrulanabilirliği gibi her zaman da yanlışlandığını, yanlışlanabilirliğin de normal bir durum olduğunu; bu nedenle doğruluğun göstergesi olamayacağını göstererek Popper'ın ayaklarını yerden kesmiştir.

Böylece, kuramlardan bağımsız bir gözlem dili bulunmadığına göre, *hangi kuramın kabul edilmesi gerektiği sorusu* ne Pozitivizm'in doğrulanabilirlik ilkesi ne de Popper'ın yöntembilimi ile bağdaşmayan bir biçimde yeniden sorulacaktır: *Yanlışlanan kuramlar içinde hangis ya da hangileri doğru olarak kabul edilmelidir?* Tüm kuramlar doğrulanabilir oldukları kadar yanlışlanabilir de olduklarına göre, kuramın doğruluğunun ölçütü nedir? (21).

Gerek Pozitivizm gerekse Popper'cı düşüncenin ulaştığı bu nokta, bir anlamda çağdaş epistemolojinin gelişim çizgisini göstermektedir. Bu gelişimin Sosyal Bilimler'deki yansımaları belirledikten sonra, Pozitivizm ve Popper'cı düşünceye alternatif olan Kuramcı anlayışları ele alacağız.

POZİTİVİZM ve POLİTİKA BİLİMİ

Pozitivizm, epistemolojik temellerini Locke, Berkeley özellikle de Hume'da bulurken, Sosyal Bilimler alanındaki "ülkücü" temellerini Fransız Ansiklopedist'lerinde, Saint-Simon'da ve nihayet sistemli bir biçimde A. Comte'da bulmuştur. Comte'un pozitivizmi en yalın biçimiyle; Sosyal Bilimlere Doğa Bilimleri kadar (Doğa Bilimlerinde bulunduğu inandığı kesinlikte) geçerlik kazandırmaktır. Bu anafikir, günümüze kadar pozitivist sosyal bilimlerde ve pozitivist sosyal bilim kuramlarında sürmüştür. Ancak, Comte'dan bugüne, Pozitivizm'in Sosyal Bilimlere etkisinin izlediği yol oldukça karmaşıktır. Çünkü, her şeyden önce Comte'un düşüncesindeki pozitivizm, hem bir bilgi anlayışı hem de bir toplum tasarımıdır. Ona göre insan aklı gerçeğe yönelen ve kaçınılmaz biçimde pozitifleşen bir gelişme çizgisine sahiptir. Bu gelişme içerisinde ise toplum, "teolojik hal"den, "metafizik hal" yoluyla çıkacak ve son aşama olan "pozitif hal"e ulaşacaktır. Kısacası Comte'un poziti-

(21) I. Johansson, **op. cit.** s. 28.

Kuhn'un bilim tarihi anlayışı ve bilgi kuramı için Bkz. T.S. Kuhn, **La Structure des Révolutions Scientifiques**, Paris, 1970 **passim**.

tivizmi, hem kaçınılmaz biçimde doğru bilgiye yönelen insan aklının izlediği tek yol, hem de bilim dışı boş inançların egemen olmadığı, son ve mükemmel bir toplum tipidir. Pozitivizm'in içerdiği, çıkış noktasından günümüze ulaşan bu iki anlam Sosyal Bilimleri de çeşitli biçimlerde etkilemiştir. Bir bilgi anlayışı anlamındaki pozitivizm, Sosyal Bilimleri "doğrudan" etkilerken, pozitivizmin "toplum biçimi" tasarlayan anlamı ise bir pozitivist kültüre yol açarak toplum tasarımlarını "dolaylı" olarak etkilemiştir. Açık bir deyişle, Sosyal Bilim kuramlarının bir bölümünde pozitivist bilgi anlayışı geleneği açıkça sürdürülürken, kimi önemli kuramlar, pozitivizmi benimsemedikleri halde, sonradan, sözkonusu ettiğimiz "dolaylı etki" sonucu pozitivist biçimde yorumlanarak dönüştürülmüştür. Örneğe çağdaş Modernleşme Kuramı bir yandan Durkheim'in pozitivizmi ve Mantıkçı Ampirizm'in Davranışçı yaklaşımından doğrudan doğruya etkilenirken, diğer yandan, aslında farklı bir anlayışa dayanan M. Weber'in "anlayıcı sosyoloji"sini de pozitivist ve davranışçı biçimde yorumlayabilmiştir. Benzer bir doğrultuda fakat kuşkusuz çok farklı yönlerden Marksist kuram da kökeninde pozitivist olmayan bir bilgi anlayışıyla yoğrulduğu halde, "ekonomizm" olarak adlandırılan pozitivist yorumun yaygın egemenliğine sokulabilmiştir. Pozitivist kültürün dolaylı etkisinin özel bir biçimi ise sonradan batılılaşan toplumlardaki sosyal düşünce ve sosyal bilim anlayışı üzerinedir. Bu etki, Batı kökenli kuramların içerdikleri değerlerin de nesnel gerçekleşmişcesine benimsenmesi sonucunu doğuran "yansıma" etkisidir. "Doğrudan" ve "dolaylı" etkileri daha yakından ele alırken, "yansıma" etkisini de dolaylı etkinin özel bir biçimi olarak açıklayacağız.

DOĞRUDAN ETKİLER

Pozitivizm'in Sosyal Bilimler, bu arada Politika Bilimi'ne doğrudan etkisinin, "Sosyal Bilimler'i Doğa Bilimleri'nin yöntemleriyle, Doğa Bilimleri'nin kesinliğine ulaştırma ülküsü" olarak özetlenebileceğini belirtmiştik. Bu ülkü, Comte geleneğini sürdüren Durkheim ve takipçilerinde açıkça bulunduğu gibi, Mantıkçı Ampirizm akımının etkisindeki politika bilimcileri tarafından da Davranışçılık'tan beklenen amaç olarak benimsenmiştir. Durkheim'a göre:

"Toplum Bilim'in istediği, fizikçilerin, kimyacıların, fizyolistlerin, kendi bilimsel alanlarının ortaya konulmamış bilgisine girerken içinde buldukları rihsal duruma, toplum bilimcinin de kendisini sokmasıdır... Bunun için top-

lum bilimin de öbür bilimlerin eriştiği düşünsel olgunluğa erişmesi gerekir” (22).

Sosyal Bilimler’in Doğa Bilimleri kesinliğine henüz erişmediği, aralarında bir derece farkı olduğunu savunan bu anlayış, Mantıkçı Ampirizm tarafından, “yerleşmiş olmayan” ve “yerleşmiş” bilimler ayırımı biçiminde ifade edilmektedir (23). Ayırımın ortadan kalkması için pozitivistlerin önerdikleri çözüm: “Yerleşmiş olmayan dallardaki bilim adamlarının kullandıkları bütün kavramların gözlemlenebilir verilere dayandırılmasını güvence altına alacak şekilde davranmaları...”dır (24). Gözlemlenebilir veriler ise başkalarının davranışları olduğuna göre, Mantıkçı Ampirizm “Davranışçılık” akımının sosyal bilimlerdeki felsefi temelini oluşturmuş olmaktadır (25).

Gerek Durkheim ekolü, gerekse davranışçılığın dayandığı pozitivist gelenek günümüzde Sosyal Bilimler’in bir çok alanını kapsayacak tek bir ortak yöntem biçimine sokulmak istenmektedir. P. Lazarsfeld, R. Boudon gibi yöntemciler, doğrulanabilirlik ilkesinin bilim anlayışı içerisinde önemini yitirdiğini gözardı ederek, Sosyal Bilimler’de de “kuram”ı, sadece doğrulanabilir önermelerin oluşturduğu bir sistem olarak tanımlamakta ve tek tek gözlemlerden yola çıkarak genellemelerle kuramlara ulaşmanın yani, pozitivist tümevarımın (26) Sosyal Bilimler’de tek geçerli yöntem olduğunu savunmaktadır (27). Bundaki amaçlarını, Mantıkçı Pozitivizm’in bilimi metafizikten arındırma idealine benzer bir biçimde, Sosyal Bilimler’i “izm”lerden arındırmak

(22) L. Goldmann, **İnsan Bilimleri ve Felsefe**, (çev. A. Timuçin, F. Aynuksa) Kavram Yay. 1977. s. 33’den.

(23) I. Johansson, **op.cit.** s. 18.

(24) **İbid.** s. 18

(25) Davranışçılığa temel olan, yerleşmiş olmayan bilimlerden Psikolojideki gözlemlenebilir verilerden. Bunlar da “özneler arası doğrulama ilkesi”ne göre, diğer kişilerin davranışlarıdır. Davranışçılık günümüzde en yaygın biçimde Psikoloji’yi egemenliği altına almıştır. Ancak, Siyaset Bilimi sınırlarındaki olgulara uyarlanması Psikoloji’ye oranla çok taha tutucu, “olan”ı koruyucu, “istikrar” ve düzen kaygılarını gereğinden fazla bilimsel ilginin odak noktası haline getirici bir rol oynamaktadır.

(26) Oysa tümevarımsal mantığın varolan bir kurama uygulanması olanaksızdır. Bkz. **İbid.** s. 17.

(27) R. Boudon, **La Carise de la Sociologie**, Droz. Paris, 1971. s. 100.

olarak belirleyen bu yöntemciler, bir yandan da, yine Mantıkçı Ampirizm'in paralelinde, kuramlardan bağımsız bir sosyolojik gözlem dilini kurmak çabasıdadır.

Günümüzde Politika Bilimi de bu doğrudan etkilerin egemenliğinden henüz kendisini kurtarabilmiş değildir.

DOLAYLI ETKİLER

Comte sonrası pozitivist gelişmelerin bir başka yönü, kendileri pozitivist bilgi anlayışını benimsememiş olan kimi büyük düşünürlerin ortaya koydukları çığır açan kuramların, pozitivist yorumlara konu edilmesi ile belirmiştir. Bu tür yorumlara yol açan başlıca etkenlerden biri, pozitivistimin yalnızca bir bilgi ve bilim anlayışı değil, aynı zamanda bir “pozitivist kültür” oluşturmalarıdır. Bu kültürün temelinde, Comte'çu düşüncenin çıkış noktasındaki “pozitif hâl” olarak ifade edilmiş toplum biçimi tasarımı yatmaktadır. Kuşkusuz Comte sonrasında toplum tiplerini ayırdetmede kullanılan ölçütler değişmiş, dolayısıyla “pozitif hâl” tasarımı terkedilmiştir. Ancak, toplumlar için Comte öncesinde varolmayan bir “nihai aşama” düşüncesi farklı kuramlara her zaman yerleşmiştir. Örnekte Durkheim, Comte'un zihinsel gelişme ölçütü yerine, “dayanışma biçimleri” ölçütünü koyarak üç hâl ayırımına karşılık, “mekanik dayanışma” ve “organik dayanışma”ya dayalı toplum tiplerini ayırdetmiştir. Spencer ise “karmaşıklık ölçütü”nü kullanarak, “militan toplum” ve “sanayi toplumu” ayırımı yapmıştır. M. Weber'de ölçüt; “siyasal meşruluk” biçimi toplum tipleri ise, “geleneksel” (Patriarkal, Patrimonyal, Feodal, Monarşik) toplumlar, “karizmatik otoriteye dayalı toplumlar” ve “rasyonel-hukuki toplumlar” biçimindedir. “Üretim biçimi” ölçütü ise, Marksizm'in “komünal, köleci, feodal, kapitalist, komünist toplum” tiplerinin ayracıdır. Çağdaş Modernleşme Kuramı ise, tek bir kavramsal ölçüt yerine, belirli bir toplumdaki, okuma-yazma oranından, kullanılan telefon sayısına uzanan çok sayıda ölçüt kullanarak, “geleneksel”, “gelişmekte olan” ve “modern” toplum tiplerini aşamalar olarak ayırdetmektedir. Ancak, Modernleşme kuramının kullandığı ölçütlerin sonuç olarak, “sanayileşme” temeline indirgenebileceğini unutmamak gerekir. Saydığımız tüm bu ayırımelerde ortak olan nokta, değişik ölçülerde de olsa, toplumlar için bir “nihai aşama”, ya da “örnek toplum” idealine yer vermeleridir. Bu konuda uzunca bir parantez açmamız gerek: Gerçi Weber'in “ideal tip” kavramını ortaya atıp geliştirmesinden sonra, gerek önceki aşamalar gerekse nihai aşama olarak toplum tiplerinin “saf” bir

biçimde varolamayacağı, birden çok ideal tipin özelliklerini birarada yaşandığı kabul edilmektedir. Bu anlayışın Neo-Marksizm'deki etkisi ise, farklı üretim-biçimlerini "birlikte varoluşlarıyla" ele alan "toplumsal formasyon" (toplumsal kuruluş) kavramının klasik kurama katılması olmuştur. Öte yandan, toplumsal araştırmalar, gitgide toplum tipleri çizmekten çok, belirli tiplere "geçiş süreçleri" üzerinde yoğunlaşmaktadır. Gelgelelim, sözkonusu gelişmeler belli başlı kuramlarda "son aşama" anatemasının terkedildiği anlamına gelmemektedir. Bu anatemayı "gelişmiş" toplumlara yönelik araştırmalardan çok, "az gelişmiş" ya da "gelişmekte olan"lara yönelik araştırmalarda gözlemek daha kolaydır. Bu araştırmalar, çok farklı kuramlara dayansalar bile, hemen daima, daha üst aşamadaki bir modele "göre" örgütlenmiş kavramlarla yürütülmekte ve incelenen toplumun o kuramın öngördüğü gelişme ya da ilerleme biçiminin hangi aşamasında olduğu saptanmaktadır. İşte bu "teknolojik" diyebileceğimiz tutum, kanımızca pozitivist kültürün sosyal bilim kuramları üzerindeki dolaylı etkisinin ürünüdür. Gerçekten de, bu etkiyi toplumla belirli aşamalara bölmek geleğininin yanı sıra (28), farklı "son aşama" tasarımlarının içinde de kolayca bulmak mümkündür. Gerek "modern toplum", gerek "rasyonel-hukuki toplum", gerekse "komünist toplum" tasarımları belirli ölçülerde Comte'un "pozitif hâl"ini içermektedir. Tüm farklılıklarına karşın bu toplum tiplerinin herşeyden önce toplum, doğa ve insan konusunda gerekirci bir dünyacılık (secularisme) temeline dayandığını unutmamak gerekir. Bu konuya değerler düzeyini ele aldığımızda tekrar döneceğiz. Şimdi, pozitizmin büyük kuramlar üzerindeki dolaylı etkisini iki örnekte görelim. Örneklerden birincisi Weber Sosyolojisi, diğeri Marksist Kuram.

Weber, Sombart ile birlikte, sosyal bilgilerle doğal bilgiler arasında birimlilik farkı olduğunu, ikisinin aynı yöntemle işlenemeyeceğini, sosyal bilgide "anlama" (verstehen) gerektiğini yüzyılın başlarında öne sürmüş ve sosyal bilgilere uygun farklı bir yöntemin geliştirilmesi için çalışmıştır. Fakat, çıkış noktasından açıkca pozitivist olmayan bu anlayış, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Weber'in T. Parsons eliyle anglo-amerikan bilim dünyasına tanıtılması ile, epistemolojik temelinden soyutlanarak davranışçılık ile bütünlene-

(28) Toplum tipleri ya da toplumsal aşamalar ayırdetme geleneği Comte öncesinde de vardı. Ancak, özellikle "sözleşme" ayırımına dayalı daha çok bireyin toplum içindeki hukusal konumunu belirleyen soyut iki toplum tipi öngörmekteydi.

bilmiştir. Daha çok klasik Alman geleneğinin topluma ilişkin genel kavramları ve o dönemde yoğunlaşan yöntem tartışmaları çerçevesinde önemli bir özgünlüğe sahip olan “Anlayıcı Sosyoloji”nin, Amerikan ampirizmi ile nasıl eklemleştirdiği sorusuna farklı yanıtlar bulunabilir: Örnekte C. W. Mills’e göre, Amerikalı sosyal bilimciler, Weber’i biçimleyen Kıta Avrupası koşulları konusunda açık bir “bellek yetersizliği” içindedir (29). Bu yetersizliğin yol açtığı ihmal, Weber düşüncesinin felsefi temellerinden soyutlanarak ithal edilmesi sonucunu doğurmuştur. Gerçekten de, Weber sosyolojisinin ana konusunu oluşturan “sosyal eylem”, “anlayıcı yöntem” bir kenara bırakılırsa, pozitivist anlayışın “davranış”ı ile aynı şeymiş gibi görünebilir (30). Öte yandan, İ. Sunar’a göre Weber sonrası görüşlerin bir yandan öznel bir radikalizme, diğer yandan, pozitivist programın yetersizliğini vurgulamasına rağmen, pozitivistin bir kez daha pekişmesine yol açması, temelinde yatan bir çelişkidir (31). Buna göre, Weber bir yandan toplumsal dünyanın doğal dünyayı inceleyen yöntemlerle incelenemeyeceğini, araştırmacının zorunlu olarak bir seçme ve öznel bir başlangıç yapması gerektiğini savunurken, diğer yandan, bir kez bu seçim yapıldığında nesnel sonuçlara, nedensel açıklamalara geçilebileceğini savunmaktadır. Kısacası sosyal olaylar, hem yorumlayıcı hem de nedensel bir biçimde açıklanabilir. Sunar’a göre, Weber’in hem öznel radikalizme hem de daha güvenli bir pozitivist giden yolları açan çelişkisi budur. Gerçekten de, araştırmacı düzeyinde, hem öznel bir başlangıç yapıp hem de nesnel sonuçlara ulaşmak son derece çekici bir büyümlü değnektir. Bu büyümlü değnek Kuzey Amerika sosyal biliminin elinden henüz düşmemiştir. Ancak, Weber’in pozitivist yorumu, çıkış noktasındaki bilgi anlayışının unutulmasının nedeni ne olursa olsun; pozitivistin sosyal bilim alanında bugün hala geçerliliğini korumasına büyük katkısı olmuştur. Modernleşme kuramlarının kök saldırdığı pozitivist geleneğin önemli bir yönünü oluşturan Weber Sosyolojisi, ampirizmi yüreklendirdiği gibi T. Parsons, D. Easton çizgisini izleyerek “sistem” anlayışının “yerleşik Politika Bilimi”ne yayılmasını da sağlamıştır.

(29) C.W. Mills, *op.cit.* s. 80.

(30) Weber’in “anlayıcı yöntem”i ve “sosyal eylem” kavramları için Bkz. M. Weber, *Economie et Societé*, Plon, Paris, 1971 s. 4. v.d.

(31) İ. Sunar, *op.cit.* s. 18 v.d.

Marksist Kuram da Weber Sosyolojisi gibi çıkış noktasındaki bilgi anlayışından çok farklı yönere doğru geliştirilmiştir. Marx'ın epistemolojik tutumunu toplumsal olgulara yönelen araştırmalar açısından belirleyen ünlü önermesi şöyledir:

“Gerçek ve somuttan başlamak doğru bir yöntem gibi görünür... Oysa yakından bakınca bunun yanlış olduğunu anlarız... *Soyuttan somuta ulaştıran doğru yöntem, düşünce içinde somutun kavranması ve onun düşüncedeki somut olarak yeniden üretilmesi demektir*” (32).

Pozitivizm ve ampirizmden, görüldüğü gibi hayli uzak olan bu bilgi anlayışı, Kautsky, Plekhanov, Bukharin gibi düşünürler tarafından bir tür Marksist Pozitivizm'e dönüştürülmüş, bu yorum sosyalist ideolojide “ekonomizm” olarak anılagelmiştir (33). Bu yorum esas olarak Marx'ın sosyolojisine değil, felsefede idealizme karşı çıkışına dayanarak geliştirilmiştir. O dönemde kesin tanımına kavuşmuş bir Mantıkçı Ampirizm bulunmadığı için Marx'ın aslında “somuttan başlamak dediği şeyi de idealizme dahil ettiğini gözden kaçırmak doğal sayılabilir. Ancak günümüzde aynı yanılgıya düşmek kabul edilebilir bir şey değildir. Söz konusu yorum giderek Judanov ve Stalin tarafından “mekanik bir determinizm”e ulaştırılmıştır. Bir başka yönden ise, Lukacs ve Goldmann gibi düşünürler bu pozitif tutuma karşı çıkarak, “diyalektik” ve “sınıf bilinci” kavramları çevresinde bir Marksist bilgi anlayışı oluşturmaya yönelmiştir. Onlara göre, “doğru bilgi” ancak yabancılaşma ve şeyleşme (reification) ortadan kalktığı zaman olasıdır. Şeyleşmenin ortadan kalkması ise proletaryanın “olası”, ya da “ileri bilinci” ile bağıntılıdır. Kısacası, sınıflı bir toplumda, egemen sınıfın yerleşik ideolojisinin yol açtığı “yanlı algılama”, ancak “ileri bilinçli” ile aşılabilir (34). Nihayet, Neo-Markssizm olarak bilinen akım; yani Althusser ve izleyicileri, bir yandan Yapısalcılık (35), diğer yandan çağdaş bilgi kuramlarındaki gelişmelerden etkilenerek bir anlam-

(32) K. Marx, **Contribution à la critique de l'Economie Politique**, ed. Sociales, Paris. 1957. s. 164-165. (a.b.ç.)

(33) Bkz. B. Akşit, “Toplumsal Gelişme Kuramları ve Azgelişmişlik: Epistemolojik ve Kuramsal Bir İnceleme”, *Toplum ve Bilim*, no. 9-10. 1980. s. 82 v.d.

(34) Özellikle Bkz. G. Lukacs, **Histoire et Conscience de Classe**, ed. de Minuit, Paris. 1960. s. 106-107.

(35) Bkz. J. Piaget, **Le Structuralisme**, P.U.F. Paris. 1974. s. 104. v.d.

da Marx'ın sözünü ettiğimiz ilk önermesine dönüş sayılabilecek yeni bir bilgi anlayışını Marksist Kuram'a getirmişlerdir (36). Neo-Marksizm, özellikle ortaya attığı "sorunsal" (problematique) kavramı ve ampirizme karşı geliştirdiği etkin elştirileri ile kuramcı anlayışa oldukça yaklaşmıştır (37). Görüldüğü gibi pozitivist epistemoloji problemi içerisinde uğradığı akıbet, Marksist sosyal bilgi kuramları içinde oldukça paralel biçimde izlenmektedir.

YANSIMA ETKİSİ

Pozitivizm'in, epistemolojik düzeyde pozitivist-olmayan kuramları bu biçimde egemenliği altına alması, en sağlam bilgi anlayışı olduğundan değil, başlangıçta açıkladığımız ikili anlamında kaynaklanmaktadır. Bir toplum tipi olarak "pozitif hâl" artık bilimsel bir kavram değildir ama, pozitivist içeriklenmiş bu anlamın bir "pozitivist kültür"e yol açarak özellikle sonradan batılılaşan ülkelerde, toplumsal sorunlara bakış tarzında yaygın bir "yanlı algılama"ya neden olduğu bilinmektedir (38). Pozitivizm'in bir dünya görüşü ve kültür oluşturmaya elverişliliği yanı sıra, "gerekirci" ve ilerlemeci yönü, sonradan batılılaşan toplumlarda onu, başta "yönetici elit" olmak üzere, aydınlar gözünde ayrıcalıklı bir yere koymaktadır. Aynı biçimde, Pozitivizm'in "bilimsellik", dolayısıyla "haklılık ve meşruluk" çağrışımını kolaylaştırması, egemen kültüre ve resmi ideolojilere uyarlanmasına yardım etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Marksist pozitivist Stalinist düşüncede, Weber Sosyolojisi'nin pozitivist ve ampirist yorumunun A.B.D. kökenli "yerleşik" Siyaset Bilimi'nde en uç noktalarına ulaşması rastlantı değildir. Bizim bura-

(36) Neo-Marksizm'in bilgi anlayışını yansıtan örnek bir yorum için Bkz: E. Laclau, "Siyasal Düzeyin Özgüllüğü" **Kapitalist Devlet Sorunu** (içinde). Çev. Y. Berkman Birikim Yay. İstanbul 1977. s. 129-160.

(37) "Problématique" kavramı, için Bkz. L. Althusser, **Pour Marx**, F. Maspéro, Paris, 1966 s. 24 v.d.

(Problématique kavramı "paradigme" kavramının Marksist yazındaki eş-anlamlısı olarak görülebilir. Ancak bu görüntü aldatıcıdır. Çünkü Althusser, Marx'ın eserlerini iki bölüme ayırarak "ideolojik sorunsal" ve 1845'den başlayan "bilimsel sorunsal" ayırımı yapmaktadır. Bu ayırım ona göre bir "epistemolojik kopuş"tur. Bu tür bir mutlak bilimsellik, "paradigma" kavramı ile bağdaşmaz.

(38) Bkz. D. Özlem, "Bilgi ve Bilimde Olguculuk-Tarihselcilik Tartışması Üzerine", *Felsefe Yazıları*, 4. kitap, s. 36-64.

da “pozitivizmin yansıma etkisi” olarak isimlendirdiğimiz olgu ise, benzer bir uyarılmanın “kültür” biçiminde yansımasının “sonradan batılılaşan” ülkelerde aldığı biçimdir. Bu etki, en yalın biçimiyle, bilimsel kuramların birer “moda” biçiminde “çevresel bilim toplulukları” diye adlandırdığımız gruplarda sosyal bilimlerin ve bu konularda bilgi sahibi olmanın, siyasal iktidara yaklaşma, pay alma aracı olarak görülmesinde yatmaktadır. Yine Mardin’e göre: “Kitle halinde fikir değiştirmenin bir yönü sosyal bilimlerin bir anlama vasıtası değil fakat bir iktidardan bugün veya yarın pay alma aracı sayılmasıyla ilgili ise, diğer bir yönü aynı toplum tipinde genel eğilimin dışında kalan düşünceye cevap verilmemesidir. Bu nitelik yalnız Anadolu’nun ‘gerici’ olarak tanınan muhitlerinde değil, bizzat üniversitelerimizin ortasında da vardır” (39). İşte bu, “genel eğilim dışında kalan düşünceye cevap verilmemesi” olayı da kanımızca pozitivizmin bilim merkezlerinden çevresel topluluklara yansıyan etkisidir.

Sonuç olarak, pozitivizmin Politika Bilimi üzerindeki her üç etkisi yönünden de, bu genç bilim dalını önemli ölçüde kısırlaştırdığını söyleyebiliriz. Araştırma konumuz açısından ise, pozitifit anlayışı, ya da bu anlayışı benimsemiş bir kuramı izlemek son derece olumsuz sonuçlara varacaktır. Herşeyden önce, genel epistemoloji alanında özetlediğimiz gelişmeler gözönünde tutulursa, “doğrulanabilirlik ilkesi”ne bağlı kalmak, araştırmamızın “bilimselliği”ne önemli birşey katmayacaktır. Aksine, ilk satırlarda da belirttiğimiz gibi “yüzeysel bir başlangıç” yapmak, ya da E. H. Carr’ın deyişiyle “makas-zamk” kolaycılığına düşmek tehlikesi artacaktır (40). Öte yandan, araştırmamız nihayet “çevresel bir bilim topluluğu” olan Türk sosyal bilim dünyası içerisinde yürütülecektir. Ele alınacak pek çok konu, yıllardır “merkezdeki bilimlerin”in yansıma etkisi altında değerlendirilmiş konulardır. Dolayısıyla, pozitivizmin doğrudan etkisinin yanı sıra, “yansıma etkisini” de aşmak, anlamlı bir önermeler sistemi kurmak için gereken düşünsel özgürlüğe ulaşmak gerekmektedir. *İdeolojik amaçları “pozitivist devrim” olan iki tek-parti rejimini ancak pozitivizmden farklı bir bilgi anlayışı ile çözümleyebiliriz!*

(39) Ş. Mardin, “Siyasal Bilimler’de Araştırmalar Tebliğleri Eleştirisi” **Türkiye’de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi**, (içinde), s. 85-91. Hacettepe Üniv. Yay. D.-II. Ankara. 1971. s. 91.

(40) E.H. Carr, **op.cit.s.**

KURAMCI BİLGİ ANLAYIŞI

Kuramcı anlayışları pozitivistten ayıran en önemli özellik bir araştırma programı, bilimde bir “doğru yol” göstermemeleridir. Ancak, kuramcı anlayış, kanımızca, “çevresel bilim toplulukları”nın pozitivistin yansıma etkisi diye adlandırdığımız kısıtlayıcı etkisinden kurtulmaları için yol gösterici bir rol oynamaktadır. Çünkü kuramcı anlayışın pozitivistten olan temeldeki üstünlüğü, yani, pozitivistin de aslında bir “kuruluş kuramı” olduğunu göstermesi, çevresel bilim topluluklarına özgür bir yaratma ortamı hazırlamaktadır. Kuramcı bilgi anlayışının temsilcileri başta T.S. Kuhn olmak üzere Feysabend, Lakatos, gibi düşünürlerdir. Anlayış, felsefi temellerini Kant ve Hegel’in yanı sıra olgun Wittgenstein’da bulmaktadır. Aralarındaki ayrımlara karşın, anti-pozitivist anlayışı benimseyen felsefeci ve yöntemciler göre, kuramlar doğadan, kavramlar olaylardan türetilmez; Dünya, düşüncede yansımaz. Düşünce ile dış dünya, bilimsel kuram ile olgu arasındaki ilişki bir “denklik ilişkisi” değil, bir oluşum (formation), ya da kuruluş (constitution) ilişkisidir.

Bu temelden hareketle, örneğin T.S. Kuhn, “Bilimsel Devrimlerin Yapısı” (41) adlı yapıtında, bilimsel gelişme süreci içerisinde iki farklı düzey ayırdetmektedir: “Normal bilim” ve “Bilimsel grup” süreçleri. Normal bilim içerisinde bilimciler, “bilimsel grup” tarafından benimsenmiş olan belirli “paradigma”lar çerçevesinde çalışırlar. Paradigma, neyin aranması gerektiğini ve nasıl bulunacağını belirleyen, bilimsel grubun “dış-dünya” konusundaki kanı ve inançlarını yöneten kavramsal sistemler bütünüdür. Bu bilgiler ve inançlar bütünü, bilimci o alana katılmadan önce belirlenmiştir ve bilimsel gereksinmelere cevap verebildiği sürece değişmez. Bilimciler, sözkonusu sınırlar içinde “olağan bilmeceler” (enigmes) çözerler; bilim, bir “parlatıp temizleme” işidir. “Bilimsel devrim” süreci ise normal bilim krize girdiği zaman başlar. Krizi duyumsayan bilimciler için araçları değiştirme zamanı gelmiştir. Kriz, eldeki paradigmaya göre aykırı olguların hissedilmesiyle kendini gösterir. Ancak, paradigma doğrultusunda açıklanamayan, ya da anlamlandırılmayan olguların izlenmesi kendi başına paradigma değişikliğine neden olmaz. Kuhn’a göre yeni bir paradigmanın eskisinin yerini alması, kısaca “bi-

(41) Bkz. T.S. Kuhn, *op.cit. passim*.

limsel devrim”, birden çok etkinin sonunda gerçekleşir. Siyasal etkilerden, bilimcinin kişiliğine ve psikolojik yapısına uzanan bir dizi etmen devrimde rol alır. Kimi bilimciler eldeki paradigmanın içine düştüğü çözümsüzlükler karşısında, bilim dünyasını terk edip sanata ya da Felsefe’ye yönelirler. Ancak, yeni paradigma biçimlenmeye başladıktan sonra, kimi olgular eski paradigmanın açıkladığından farklı bir biçimde açıklanır, kimi yöne olgular ortaya çıkar, kimileri ise tamamen unutulur. (Hemen akla geliveren bir örnek: Fizikte Einstein devriminden sonra “ether” ya da “esir” olgusunun terkedilip unutulması, Evren’i doldurduğu ve ışığın boşlukta iletilmesini sağladığı varsayılan bu “kavramsal nesne” üzerindeki tartışmaların bitmesidir). Böyle bir paradigma değişikliğinden çıkan sonuç ise, her paradigma yeni bir dış dünya tasarımı getirdiği için, eski ve yeni paradigmanın karşılıklı konumlarını tartışacak, ikisinden bağımsız tarafsız bir bilgi bulunmadığıdır. Bu nedenle, İ. Sunar’ın da, “Kuhn’ın anlam teorisi” diye adlandırdığı anlayışını açıklarken belirttiği gibi, bilimin mutlak anlamda “doğru”ya, ya da “gerçeğe” doğru ilerlediği söylenemez (42). Bu noktada kuramcı anlayışın ve Kuhn’un yaklaşımının, Einstein’ın görelilik Kuramı ile ne kadar yakın olduğunu görebiliriz: Einstein’na göre de, *aynı olguyu açıklayan* birbirinden farklı hatta çelişik iki kuramın birbirine üstünlüğünü tartışmak olanaksızdır.

“İki teoriden (Newton kuramı ve kendi kuramı) birinin veya ötekının üstünlüğü sorununu bir kenara bırakarak, *teorik ilkeler kurgusal niteliklerine* önem veren bir noktayı belirtmekle yetinebiliriz. *Bu da birbirinden farklı iki teorik ilkenin aynı olgu grubunu açıklayabilmesidir.* Bu da göstermektedir ki, bu ilkeler olgulardan bağımsız kurgular olup, olgulardan mantıksal olarak çıkarılmaları olanaksızdır... Bu nedenle, ben de geçmiş çağlarda özlediği gibi salt düşünce ile gerçeği kavrayabileceğimize inanıyorum” (43).

Görülüyor ki, “pozitif bilimler” alanında kuramcı anlayış bilimsel devrimlerde zaten temellenmektedir. “Pozitif” diye bilinen bilimler alanında Kuhn’cu yaklaşımın gözlediği en önemli bilimsel devrimler, Galileo, Kopernik, Newton, Maxwell, Einstein ve Plank’ın gerçekleştirdiği buluşlardır ve her biri kendinden önceki paradigmanın ana dayanaklarını kökten reddederek gerçekleşmiştir. Einstein örneğinde de görüldüğü gibi, buluşların sahipleri de

(42) İ. Sunar, *op.cit.* s. 24. ve dn. 54.

(43) A. Einstein, *Esseys in Science*, (C. Yıldırım, Bilim Felsefesi s. 243’de). (a.b.ç.)

zaten, gerçekleştirdiklerini kuramcı bir anlayışla açıklayabilmektedir. Yüzyılımızın iki büyük bilimsel devriminden Einstein devrimi, kendinden önceki paradigmanın yani, Newton Fiziği'nin kuşku duyulmayacak gerçekler saydığı “mutlak zaman” ve “mutlak mekan” kavramlarını, Plank devrimi yani, Kuantum Fiziği ise, yine ana inançlardan olan, “Doğa'nın sürekliliği” ve “gerekircilik” (determinizm) anlayışlarını yıkmıştır.

Kuhn'un yaklaşımını, Sunar'ın özetlediği biçimde bir kez daha tekrarlayacak olursak (44):

- 1- Bütün kuramsal ve olgusal öğelerin anlamı, temellendirildikleri paradigmaya dayanır; doğal dünya ancak bir paradigma içinde algılanır: Paradigma olgusal bir belirlemeye değil, olgular paradigmadan doğan belirlemeye bağlıdır.
- 2- Bilimsel açıklama tek bir mantığa bağlı değildir; farklı paradigmlar farklı açıklama yöntemlerine dayanır.
- 3- Bu nedenle, *standart bir doğrulama ya da yanlışlama mantığı sözkonusu olamaz* (45).

Görülüyor ki, gerek pozitif bilimlerdeki gelişmeler, gerekse bilimin anlamındaki yeni tanımlar hayli ilginç ve bir pozitivist için, ya da gelenekte düşünme alışkanlığı kazanmış olanlar için kavranması güç bir noktaya ulaşmıştır. Sosyal Bilimler'de ise sözkonusu gelişmeler önemli etkiler yapmaktan geri durmamıştır. Nitekim, pozitivist gelenek içerisinde Comte'cu Fransız ekolünden gelen M. Duverger dahi, pozitif bilimlerdeki gelişmelerin, Sosyal Bilimler'deki anlayışı (pozitivist anlayışı) ters çevirdiği kanısındadır: “... bugün, XX. y.y. sonuna göre fizik ve toplumbilimleri karşılaştırmasına değin görüşler tersine dönmüştür. Eskiden toplumbilimleri, o zaman mutlak kabul edilen fizik gerekirciliğin bulunduğu varsıyalarak, fizik bilimlere göre düzenlenmekteydi. Bugün ise, fizik gerekirciliğin mutlak olduğu kabul edilmemekte, gerekirciliğin... toplumbilimlerinin örneğini verdiği gibi göreceli (relatif) olduğu kabul edilmektedir” (46). Bu noktadan Kuramcı anlayışın sosyal bilimler özellikle Politika Bilimi'ne etkilerine geçebiliriz.

(44) İ. Sunar, *op.cit.* 125.

(45) İ. Sunar, *op.cit.* 125. (a.b.ç.)

(46) M. duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, ... s. 12.

KURAMCI ANLAYIŞIN POLİTİKA BİLİMİ'NE ETKİSİ

Kuramcı anlayış ve “paradigma” kavramının sosyal bilimlere dolayısıyla Politika Bilimi'ne etkisi umulmadık düzeyde olmuştur. Günümüzde *paradigma* kavramı pozitif bilimlerden ziyade sosyal bilimlerin “âmentü”sü hâline gelmiştir. Pozitivizm, doğa ile toplum arasında gözlem ve algılanmaları bakımından fark gözetmezken, yani pozitivist ülkü, toplumun da doğa gibi gözlemlenebileceğini öngörürken, kuramcı anlayışa göre toplum olayları doğa olayları gibi ele alınmaz. Başka bir deyişle, doğa bilimleri ile toplum bilimleri arasında bir derece farkı değil, bir nitelik farkı vardır. Anlayışı toplum bilimlerine getirerek çığır açan P. Winch'e göre, “... toplumsal olaylar doğal olaylarmış gibi ele alınamazlar çünkü, toplum *anlam sistemi* ile temellendirilmiş bir ‘yaşam biçimi’dir”. Daha başka bir deyişle, toplumsal ilişkiler nedensel değil, “anlamsal” nitelik taşırlar (47).

Bu düşünme biçiminin mantıksal sonuçları ise bizi Politika Bilimi'nin tanımını alanında yaşamsal bir noktaya götürmektedir. O da şudur: “Ne toplumsal olaylar evrensel bir gerçeklik niteliği, ne de toplumsal ilişkiler nedensel bir karakter taşırlar. HER TOPLUM KENDİ GERÇEĞİNİ YARATIR; ussallık, (rasyonalite) her toplumun özgül gerçekliğinin bir türevidir” (48).

Hiç kuşku yok ki, bu tür bir bilgi anlayışı ve toplum tasarımı benimsemek, Politika Bilimi'nde oldukça yeni olduğu gibi, politika bilimcisine de işitilmemiş sorunluluklar yüklemektedir. Çağdaş Politika Bilimi, bilim dünyasının “merkezleri”nda, bir bilim adamının doğumundan çok önce belirlenmiş kuramlara inanıp bağlanıvermesini sağlayan mekanizmaları kurmuş olmakla birlikte, “çevresel politika bilimi toplulukları”nda pozitivist akımı egemen kılmakta artık güçlük çekmektedir. Günümüzde, “çevresel” bilim topluluklarının mensupları, pozitivistin saydığımız her üç etkisi yönünden de kuramcı bir anlayışı benimsemek zorundadır. Gerçekten de, genel epistemolojide pozitivist ve ampirizmi benimsemek artık “çağ-dışı” bir davranıştır. Öte yandan, pozitivistin belli başlı Politika Bilimi kuramları üzerindeki etkisi, kuramları birer “bilim aracı” olarak benimsenemeyecek ölçüde kısırlaştırmıştır. Nihayet, “yansıma etkisi”, “pozitivist bir kültür”ü çözümlenemeyen durumun-

(47) İ. Sunar, *op.cit.* s. 127.

(48) *ibid*, s. 127. (a.b.ç.)

da olan “çevresel grup” bilimcilerini pozitivistten iyiden iyiye uzaklaştırmaktadır. Çünkü araştırmamızda da ele almamız gereken konulardan biri, daha önce de belirttiğimiz gibi bir “pozitivist devrim ideolojisi”dir. Kuramcı bilgi anlayışının her üç yöndeki üstünlüğü, bizi Politika Bilimi’ndeki bu yeni anlayışa itmektedir. Kuramcı anlayışın Politika Bilimi’ni parçaladığı, bir anlamda bilim olmaktan çıkardığı doğrudur. Ancak, çağımız bilgi anlayışları ve bunların Politika Bilimi’ne yansımaları karşısında da benimsenecek başka tutarlı bir “bilimsellik” yoktur.

Bu noktadan sonra konumuzu ilgilendiren kuramsal yaklaşımların ikinci düzeyine, yani “değerler düzeyi”ne geçebiliriz. Bu alan, başlangıçta saydığımız beş ana kuramın ikinci katmanını ortaya çıkartacaktır.

DEĞERLER DÜZEYİ

Ele aldığımız konuda geçerli olan çok sayıdaki paradigma, epistemoloji açısından iki kategoriye indirgendiği gibi, içerdikleri değerler açısından da az sayıda kategoriye indirginebilir. Böylece, çok sayıda kuram arasında izlenecek yol, epistemoloji alanındaki olduğu gibi değerler düzeyinde de daha kolay bulunacaktır. Çünkü değerler düzeyi de, epistemoloji düzeyi kadar sağlam dayanaklara sahi olmamakla birlikte, kuramların seçiminde etkili olacaktır. Fakat bu alanda da, öncelikle Politika Bilimi’nde “değerler”in ne ölçüde geçerli olduğunu; bu sorunu çözmemiz gerekmektedir.

Aslına bakılırsa, Politika Bilimi-Değerler ilişkisi, kuramcı anlayış benimsedikten sonra önemli ölçüde çözülmüş sayılmalıdır. Çünkü değerlerden arınmış bilim olabileceği (ya da olması gerektiği) düşüncesi ve getirdiği büyük sorunlar sadece “pozitivist” bakışın sorunlarıdır. OYsa, *paradigma kavramı, sosyal gerçekliğin göreceliği, gerekirciliğin reddi*, kuramsal açıklamanın bir *kurgu* olduğunun kabulü, değerlerden arınmış bir Politika Bilimi’ni “zorunlu kılmamaktadır. Çalışmamızın başında, Politika Bilimi’nin bağımsızlığı sorununu ele aldığımızda da değerlerden arınmış Politika Bilimi olmayacağını savunmuştuk. Orada ki kanımız sosyal bilimler alanında bilgi öznesi ile bilgi nesnesinin birbirinden bağımsız olmadığı gerçeğine dayanıyordu. Kuramcı anlayış bu görüşü de desteklemektedir. Çünkü, bilgi öznesi ile bilgi nesnesinin “iççeliği”, toplumsal olgu ile bilimsel kuramın iççeliği anlamına gelmektedir ve genel anlamda toplumsal olgu, siyasal değerler ve ideolojiyi de içerir. Bilgi süreci, olgulardan değil, düşünce ile arasındaki kuru-

luş ilişkisinden başladığına göre, toplumsal olgunun bilgisi, içerdiği değerler ve ideolojiden de başlıyor demektir. Gelgelelim, yine “çevresel politika bilimi” toplulukları açısından, Politika Bilimi’nin değerlerden özerk olmadığını söylemek büyük anlam taşımamaktadır. Konunun bu yönüne daha yakından bakalım.

POLİTİKA BİLİMİ ve DEĞERLER

C.W. Mills’e göre sosyal bilimler geleneğinde başlıca üç ideal kökleşmiştir: Aydınlanma Çağın’dan günümüze miras kalan bu idealler; 1- gerçeğe, olguya verilen değer, 2- insan ve topluma ilişkin işlerde insan aklına verilen değer, 3- insanın özgürlüğüne verilen değerdir.

Gerçeğe ve olguya verilen değer konusu, bir anlamda epistemoloji düzeyi ile ilgilidir. O nedenle bu kategoriyi yeniden ele almayacağız. İnsan aklı ve özgürlük değerleri ise, belirli bir “ilerleme” anlayışı içerisinde birbirini tamamlayan bir çifttir: Özgürlük, insan aklı ve rasyonelliğin gelişeceği ortam, buna karşılık insan aklı ise özgürlüğü sağlamanın aracıdır. Bu bileşim, Batı düşüncesinin eksenini oluşturan “ilerleme” idealinin itici gücüdür. “İlerleme” anlayışında bütünlenen bu idealler yine Mills’e göre “... herhangi bir uygulamada, ölçütler olarak da, erekler olarak da, birçok görüş ayrılıklarına yol açmaktadırlar (49). Sözkonusu görüş ayrılıkları, insan aklı ve özgürlüğe ilişkin ideallerin marksist ve liberal (Marksist olmayan) biçimde algılanabilmelerinden kaynaklanmaktadır. Gerçekten de: “Liberalizm, özgürlük ve akıl üzerinde, bunları bireye ilişkin en yüce duygular sayarak durmuş; Marksizm ise, özgürlük ve akıl, tarihin siyasal olarak “inşâsında” insanın rolüne ilişkin en yüce olgular saymıştır” (50). Sözkonusu bilinen bu temel ayırma karşın, bu değerlerin başta gelen ortak yönü *Batı’da üretilmiş* değerler oluşlarıdır. Mills’in bu alandaki düşüncesi, çevresel bilim topluluklarının mensuplar tarafından kabullenilmesi oldukça güç mantıksal sonuçlara götürmektedir. Belki de, çevresel bilim gruplarının araçlarını oluşturan kavram ve kuramların bu yönüne pek eğilmemiş oluşları sözkonusu kabullenemeyişten kaynaklanmaktadır. Mills’in bu konudaki düşüncesini açıkca ortaya koyduğu cümleler şunlardır:

(49) C.W. Mills, *op.cit.*, s. 275-276.

(50) *İbid.*, s. 257.

“Sosyal Bilimler’in kapsamında yer alan değerler, Batı toplumunda yaratılmış değerler arasından seçilmiş değerlerdir. Başka yerlerde ise, sosyal bilimler dışarıdan ithal olunmuş bilimlerdir. Elbetteki bazıları, seçtikleri değerler sanki Batılı ya da başka tipten toplumları aşkın nitelikteymişler gibi; bazıları da kendi standartları, yaşanan o toplumda, sanki gerçekleşmemiş durumda bir potansiyel olarak ‘içeriklemiş’ birşeymiş gibi konuşmaktadırlar. Fakat artık açıkça anlaşılmaktadır ki, *sosyal bilimin geleğinde yer alan değerler ne aşkın değerlerdir, ne de içeriklenmiş (immanent) değerler...*” (51).

Eğer sosyal bilimler alanında değerlerin konumu “Batılı olmayan” toplumlar için böyle ise, Mills’in ulaştığı şu son yargı da gerçeği yansıtıyor demektir: “Günümüzde (gerek) modern idealler açısından... gerekse sosyalist düşünceye göre yapılacak olan analizlere *direnen* yeni toplumsal yapı türleri ile karşı karşıya kalmış bulunuyoruz” (52).

Görülüyor ki, Mills’in çözümlenmesinde “yerleşik Politika Bilimi”nin değerleri ile, çevresel toplum yapılarını çözümleyebilmek olanaksızdır. İster geleneksel toplum/gelişmekte olan toplum/modern toplum aşamalanmasında beliren gerekirci modernleşme anlayışıyla olsun, ister klasik Marksist şemaların gerekirci aşamalanmasında olsun, yaklaşımlarda içeriklenmiş olan bu değerler çevredeki bilimcileri yanılgılara sürükleyecektir. Çünkü bu değerler, ne aşkın değerlerdir, ne de çözümlenmeye tabi tutulan toplumda günün birinde bilerecek olan değerlerdir... Hiçbir toplumun Batı gelişme çizgisini izleyeceği “önceden bilinebilecek bir gerçeklik” değildir. Politika Bilimi”nin yaşamsal bir noktasında yer alan bu sorun, özellikle Türk bilimcileri arasında pek az tartışılmıştır. Tipik bir “çevresel topluluk” olan “Türk bilimsel grubu”, pozitivistin “yansıma etkisi”ni açıklarken de değindiğimiz gibi, içinde yer aldığı paradigmanın temellerini pek sorgulamamıştır. Konuya belirli ölçüde 1970 yılında Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Semineri’nde değinilmiş (53). Karpata’nın bildirisini eleştiren Ş. Mardin, daha sonra üzerinde yine ayrıntılı biçimde durulmayacak olan bu soruna ilişmiştir. Karpata, değerlerden ve kültürden arınmış bir sosyal bilimin mümkün olmadığını öne sürerek, bir “Türk Sosyal Bilimi”, ya da Ortadoğu top-

(51) **İbid.** s. 274. (a.b.ç.)

(52) **İbid.** s. 258. (a.b.ç.)

(53) Bkz. Türkiye’de Sosyal Araştırmaların s. 57-73 ve 85-95.

lumlarını açıklamak üzere bir “İslâm Sosyal Bilimi”nin olabilirliği üzerinde durmuş, Mardin de bu görüşe yanıt olarak, değerlerden arınmış bilim olamayacağı fikrine bir dereceye kadar katılmakla birlikte, kültürümüzü anlamak için bile farklı bir “miyara” sahip olmamız gerektiğini öne sürmüştür. Ona göre: “... siyasal güç, devlet, otorite kavramları kültürler üstü kavramlardır. Fakat bu kavramlardan çıkardığımız sonuçları kendi amaçlarımız için kullanmalıyız” (54). Mardin’in önerisi kanımızca ancak bir ölçüye kadar doğrudur. Heyşeyden önce Politika Bilimi’nin ürettiği kavramlardan pek azı “kültürle-rüstü” niteliktedir. Ayrıca, bu kavramlardan çıkardığımız sonuçları “kendi amaçlarımız” için kullanmanın yolları da, amaçlarımızın ne olduğu konusunda yaygın bir fikir birliği bulunmadığından hayli uzak bir “amaç” gibi görünmektedir.

Sonuç olarak, değerler ve sosyal bilim ilişkilerinin Türk bilimcileri tarafından yeterince tartışıldığını öne sürmek güçtür. Bunun başlıca nedeni daha önce de değindiğimiz gibi, belki de Mills’inkine benzer bir önermenin çevresel bir bilim grubunda, “kendi kendini inkâr anlamına geleceğidir. Gerek sosyal bilimlerin “ithal olunmuş” bilimler oluşu, gerekse içerdiği değerlerin Batı toplumlarına özgü, diğerlerine yabancı oluşu, bilimciyi önemlibir açmazla karşı karşıya bırakmaktadır. Kaldı ki, Batılı sosyal bilimciler (bir anlamda merkez sosyal bilimi) diğer toplumlara olabildiğince tarafsız kavramlarla yaklaşmak eğilimindedir. 19. yüzyıl oryantalistlerinin yaklaşımları büyük ölçüde terkedilmektedir. Artık “geri”, “ilkel”, “uygarlaşmamış” toplumlardan değil “geleneksel”, “gelişmekte olan” ve benzeri toplumlardan söz edilmektedir. Bu durumda, ulusal değerleri, ya da kendi toplumunun özgül bir yapıda olduğunu öne sürmek, çevresel bilim gruplarının mensuplarına fazla bir şey kazandırmamaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, bu bilimcilerin durumu artık, Osmanlı Devleti’ni oryantalistlerin öne sürdüğü gibi Türk olmayan unsurların değil Türklerin kurduğunu kanıtlamaya çalışan F. Köprülü’nün durumuna benzememektedir. Batı toplum biliminde içeriklenmiş değerler ne denli yabancı olursa olsun, artık klasik oryantalist değerler değildir. O halde, insan aklı, özgürlük gibi değerlerin “Batılı olmayan bilim” için yeni yorum ve anlamlarını beklemek gerekecektir. Şu an için bu alanda yapılacak önemli bir şeyler olduğunu düşünmek zordur. Bizim bulabildiğimiz tek çözüm, Mills’e

(54) *Ibid.* s. 90.

katılmakla birlikte, “çevresel grupların” değerler konusunda, bunları “nesnel gerçeklermiş gibi” benimsememeye çalışmalarıdır. Başka bir deyişle, *sosyal bilimlerde içeriklenmiş değerlerin Batılı yorumlarının “reddinden” oluşan bir tavrı benimsemekten başka şimdilik çare yoktur*. Zaten değer yaratmak, ideal oluşturmak sosyal bilimin tek başına yapabileceği bir şey değildir; ayrıca amacı da olamaz. Belirli birdüşünce dünyasında, *özgün bir felsefe, özgün bir sanat üretilmeden*, kısacası bilimde içeriklenecek değerler “kültür”de yerleşmeden, sosyal bilimlerden fazla bir şey beklenemez. Gerçekten de, çevresel grupların bilimcileri, ya da kendi toplumlarının yapılarını belirli bir modelin kalıbına sokmayı, ya da belirli bir modele “çok küçük de olsa” bir katkıda bulunmayı “bilimsel faaliyet” zannetme yanılığısına düşüyorlarsa, bu özgün sanat akımları ve özgün felsefe ekolleri tarafından beslenemediklerinden- dir. (Bu noktada, çevresel entelijansiada aksi yönde bir oluşum izlenmekte, sanat, edebiyat, sosyal bilimi besleyecek yerde, sanat ve edebiyat sosyal bilimden, özellikle de Marksist Sosyoloji’den çok şey beklemektedir. Onun izini sürmek peşinde olan bu düşün dünyasının oluşturduğu, bize göre ters etkilene de kanımızca pozitivistin süre giden yaygın egemenliğinin ilginç bir sonucudur). Fakat, bilinen herhangi bir batılı modeli kullanmadan “bilim” yapılabileceğini öne sürmek, her bilimcinin kendi bilimsel yöntemini kurması ve ortaya bilim adamı sayısı kadar bilim anlayışı çıkması demektir ki, o zaman bilim ile felsefe ya da sanat arasında anlamlı bir ayırım bulunmadığını söylemek gerekecektir. Bu, kolayca anlaşılacağı gibi, pozitivist düşünme biçimine oldukça garip gelecek bir durumdur. Fakat, eğer çevresel bilim topluluklarında da genel kabul görecektir paradigmlar üretilecek, sosyal bilimler, “ithal olunmuş” bilimler durumundan çıkabilecekse, işe bu anlayışla başlamak gerekecektir. Ancak, sosyal bilimcinin dünyaya bir pozitif bilimci gibi bakması yerine, biraz felsefeci, biraz sanatçı gibi bakması gerektiğini sadece çevresel gruplar için önerdiğimiz sanılmamalıdır.

KURAMSAL ÇOĞULCULUK

Bilim Felsefesi ve bilgi kuramı alanında, Kuhn’un anlayışının yanibaşında gelişen bir başkası, bir anlamda, ayrıştırdığımız düzeyleri bütünleyerek, çevresel bilim gruplarına ilişkin kanılarımızı bilgi problemi içinde eritmiştir: Kısaca “Kuramsal Çoğulculuk” diye bilinen ve Feyerabend tarafından ortaya atılmış olan bu yaklaşım, herşeyden önce, değerler düzeyi ve epistemoloji düzeyini birlikte içeren bir “kuram” tanımını getirmektedir. Bu tanıma göre:

“Kuramlardan söz ederken, bunlara mitleri, siyasal düşünceleri ve dinsel sistemleri de dahil edeceğim ve bu adı verdiğim bir bakış açısında, varolan tüm nesnelere en az bir yönüne uygulanabilme niteliğini arayacağım. Genel görelilik kuramı bu anlamda bir kuramdır. ‘Bütün kuzgunlar siyahtır’ önermesi ise, bu anlamda bir kuram değildir” (55).

Feyerabend’a göre bu biçimde tanımlanan kuramlardan birden çoğunun, birbiriyle çelişmeler bile, *aynı anda birarada bulunması doğal, hatta gerekli birdurumdur*. Böyle bir bilim dünyasına iki ilke egemen olmalıdır: “Çoğalma İlkesi” ve “İnat İlkesi”. Çoğalma İlkesi şudur:

“Genel kabul gören bakış açısı çok iyi kanıtlanmış ve çok yaygın olsa da hi, bunlarla bağdaşmayan kuramlar bulmak ve geliştirmek” (56).

İnat İlkesi ise, ortaya atılan yeni kurama ilk anda saçma görünse bile sıkı sıkı sarılmak ve içerdiği tüm anomalileri inatla çözmeye çalışmaktır. Görülüyor ki Feyerabend, Kuhn’un anlayışından farklı olarak paradigma değişmelerinin “bilinçli” olarak zorlanmasını önermektedir. Kuhn’un çok çeşitli etmenlere bağladığı paradigma değişimleri, Feyerabend’e göre bilimciler tarafından yaratılacak “kuramsal çoğulculuk” ile her zaman başarılabilir. Normal olan ve yeni olguların bulunabilmesi için gereken, tek bir “kuramın” (paradigmanın) yerleşmesi değil, birçok “kuram”ın aynı anda geçerli kılınmasıyla, eski paradigmlar için “anomali” sayılacak verilerin doğmasını zorlamaktır. *Bu zorlama yerleşik paradigma hiç bir anomali içermiyorsa bile yapılmalıdır.*

Demek oluyor ki, yukarıda ortaya attığımız, çevresel bilim topluluklarında her bilimcinin kendi alanındaki modelleri zorlayacak bir örgütlülikle davranması ve konusuna karşı en azından bir denemeci gibi yaklaşması gerektiği savı, Feyerabend’in “kuramsal çoğulculuk” yaklaşımının da etkisi altındadır. Çünkü benimsediğimiz ve çevresel bilim topluluklarında da benimsenmesi gerektiğine inandığımız kuramcı anlayışına göre “bilim” ve Felsefe içiçedir: “Metafizik bir dünya imgesi olmayan bilim olamaz” (57). Ancak, çev-

(55) İ. Johansson, *op.cit.* s. 91.

(56) *İbid.* s. 91.

(57) *İbid.* s. 96.

resel bilim gruplarında, sosyal bilimcinin benzeri anlayışları paylaşan felsefeci ve sanatçılara gereksinimi olduğu da açıktır. Oysa pek çok bilim ve sanat adamı, gerek pozitivistin yansıma etkisi sonucu benimsedikleri modellere bağlılıklarından, gerekse Batılı olmayan kendi toplumları hakkında Hegel'ci bir umutsuzluk içinde bulduklarından, bu düşünme özgürlüğünü benimsememektedir. Doğu ve Batı'nın aşılamayacak biçimde farklı olduğunu, Doğu'da "koru" temelinde dayanan yönetim biçimi nedeniyle özgürlük ve Felsefe'nin gelişmediğini, bundan böyle de farkın kapatılmasının olanaksız olduğunu düşünenlerin (58), yada, değişik yollardan aynı benzer sonuçlara varanların sayısı az değildir. Bize göre ise, anti-pozitivist gelişmelerin ortaya koydukları, çevresel grupların da sanat, felsefe ve sosyal bilimlerde özgün bakışlar getirebileceğini göstermektedir. Bir olgunun birden çok paradigmanın kavramlarıyla kurulabileceği ve aynı anda geçerli kılınacak kuramsal bakışların bilimsel zenginliğin koşulu olduğu fikri, çevresel düşün topluluklarının benimseyeceği en doğru tutumun ipuçları vermektedir.

SONUÇ

Gerek epistemoloji, gerekse değerler düzeyi, başlangıçta saydığımız kuramlar arasında belirli bir yol çizmimizi sağlayacak olanakları vermiştir. Kuşkusuz mutlak bir ayırımla belirli kuramların terkedilmesi ve tek bir yaklaşımın benimsenmesi sözkonusu değildir. Kuramları oluşturan önerme sistemleri nihayet matematiksel denklemler değil, soyut kavramlardan oluşur. Kavramların anlamsal içerikleri ve bunlardaki değişim ya da farklı yüklemeler önemli dil sorunlarını peşinden sürüklemektedir. Benimsediğimiz kuramcı anlayışın önemli güçlüklerini oluşturan ve bir bakıma "yapı" olarak ele alınabilecek "paradigma" kavramı, dilin "yapısal" tasarımının içerdiği sorunların önemli bölümünü kendinde toplar. Bu çalışmanın amacı dışında kalan dil sorunlarının önemini yadsımamakla birlikte, yine de, gerek modernleşme kuramları ve türevlerinin, gerekse üretim-biçimi paradigmasının klasik pozitivist yorumunun kavramlarını kullanmayacağımızı söyleyebiliriz. Çünkü bunlar, ya pozitivistin saydığımız üç etkisini de taşıyan, ya da ele alınacak toplumlara yabancı değerleri içeren kavramlardır. Osmanlı Devleti'nin yapısıyla bir bütün olarak ele alındığında, Türkiye ve Tunus siyasal yapılarının,

(58) Bu konudaki yetkin bir örnek için Bkz. Selahattin Hilav, "Felsefenin Başlangıcı, Doğa, Koru, Birey", Yazko Felsefe Yazıları Kitap 5. İstanbul, 1983. s. 34-44. **passim**.

Mills'in gözündeki, yerleşik siyasal bilim yaklaşımlarına "direnen" yapı türlerinden oldukarı görülür. Eğer bu toplumların tarihsel siyasal süreçleri elimizdeki belli başlı kuramsal çerçevelerle doyurucu biçimde açıklanamıyor, ya da sözkonusu yanlı algılamalar sonucu yanlı yargılara götürüyorsa, bir "nesnel çözümleme" için farklı kavramlar kullanmak gerekecektir. Nitekim, aynı mantıktan hareket eden denemeler "çevresel bilim toplulukları"nda git gide çoğalmaktadır. Örneğe bunlardan en çarpıcı olan kavramlar Fas'lı düşünür A. Lauri'nin özgün görüşlerinde yer almaktadır (59).

Öte yandan, başlangıçta saydığımız beş kuramsal çerçeve yeniden anımsanacak olursa, belirlenen tutumumuz karşısında, Marksist paradigmanın pozitivist yorumunu ve Modernleşme Kuramı'nı bir kenara bırakışımız, bunlara yakından bağlı olan, "Bağımlılık Kuramı" ile "Parçalı Toplum Paradigması"nı da terk etmemizi gerektirmektedir. Çünkü "üretim-biçimi" ile "Bağımlılık Kuramı" birbirine bağlı bir çift oluştururken, "Parçalı Toplum" ile "Modernleşme Kuramı" bir diğer çifti oluşturmaktadır. Birinci çift Marksist Kuram'daki "iç" ve "dış" dinamikleri vurgularken, ikinci çiftte Weber'ci doğrultunun belirlediği "iç" ve "dış" ayırımını görmekteyiz. Belirli bir toplumu "üretim-biçimi" kavramı temelinde ele aldığımızda, bu toplum eğer kapitalist merkezde yer almıyorsa, ister istemez, "Bağımlılık Kuramı" ya da yaygın ve basitçe deyişle "emperyalizm" kuramına da başvurmamız gerekecektir. Aynı biçimde o topluma, bir "parçalı toplum" olarak yaklaşıyorsak, bu kez modernleşme Kuramı'na gitmemiz gerekecektir. Bu bağlantıyı yetkin bir biçimde kurduğu makalesinde Y. Schemeil'in da belirttiği gibi (60), her iki çiftin dışında kalan beşinci kuramsal çerçeve yani, "Merkez-Çevre" paradigmasının en verimli gelişmeye aday olduğu açıktır. Gerçekten de, konumuz açısından, sonuçta "iç-dinamik" "dış-dinamik" ayırımına götüren bu kavram çiftleri yerine, "iç" ve "dış"ı "merkez ve çevre" bütünlüğü içinde ele almak daha doğru görünmektedir. Çünkü "merkez-çevre" simgesel tasarımı için benzeri bir "iç-dış" karşıtlığı, ya da farklılığı yoktur "Merkez" ve "Çevre" simgeleri hem belirli bir coğrafyaya, hem belirli ideolojilere, hem de belirli toplumsal zümrelere tekabül edebilmektedir. Dahası, "merkez" ve "çevre" arasındaki ilişkiler ağı, "global" bir kapsayıcılıktadır. Örneğe, Osmanlı Dev-

(59) Bkz. A. Lauri, *L'Idéologie Arabe Contemporaine*, Maspero, Paris 1977.

(60) V. Schemeil, *op.cit. passim*.

leti'nin "Batı"ya göre "çevre" sayılacağı 19. yüzyıl boyunca, bu çevre, Tunus'a göre, bir "merkez"dir. Aynı biçimde, İstanbul'a göre "çevre" olan Tunus kenti, Sahel bölgesine göre "çevre" değil bir "merkez"dir. Aynı Sahel bölgesi ise, Güney'de Büyük Sahra'nın Kuzey ucunda yer alan kabileler için bir "merkez" oluşturmaktadır. Benzer biçimde, Anadolu da Batı'ya göre bir "çevre" olan İstanbul'a göre "çevre"dir, ya da İstanbul, "yöneticiler merkezi", "çevresinde" yer aldığı bir bütünün Anadolu'ya göre "merkezi"dir.

Görülüyor ki, "merkez-çevre" paradigması çerçevesinde, "iç dinamik-dış dinamik" ayırımına gerek kalmamakta, merkez ve çevre arasındaki karşılıklı "bağımlılık", "vericilik", "bağışlama" ilişkilerinin kavranışı, diğer kuramların yöneldiği olguları da kapsamaktadır. Bu nedenle de, gerek Modernleşme Kuramının değerleri, gerekse Marksist Kuram'ın pozitivist yorumunun "bağımlılık" varsayımı bir arada kucaklanabilmektedir.

Tasarladığımız kuramsal model, bir ölçüde "merkez-çevre" paradigmasını temel almamakla birlikte, esas olarak daha farklı bir "simgesel kavram"da odaklaşacaktır. O da, "iktidar prizması" ya da "iktidar pirimadi" olarak adlandırdığımız "bir siyaset tarzı"nın zaman içerisinde geçirdiği bölünme ve birleşme süreçleridir. Merkezden çevreye doğru sürekli dağılma ve yeniden birleşme eğilimi gösteren bu "geniş anlamta iktidar" odakları, parçalanıp sonra yeniden birleşen bir elmas parçasının kristallerini anımsatan prizmalardır. Tarihsel ve yapısal köklere dayanan "siyaset tarzı" ise bütünleşme sürecinde birleştirici unsur rolünü oynarken, dağılma dönemlerinde de bir "merkezkaç" kuvveti biçimine bürünmektedir. Gerek Osmanlı Devleti, gerekse Türkiye ve Tunus Cumhuriyetleri dönemlerinde toplumdaki "dikey" bölünmeler ve karşı karşıya gelmelerin çizgisini izleyerek siyasal iktidarı belirleyen bu merkez-çevre diyalektiğinin aldığı biçimler, konumuza yaklaşmakta bize iyi bir rehber olabilir. Yetersiz şekilde, ama bir nebze olsun "patron-yanaşma ilişkileri" kavramı ile açıklanan bu merkez-çevre arasındaki karşılıklı çevre arasındaki karşılıklı etkileşim, Güney Akdeniz toplumları siyasal süreçlerinde daha yalın ve daha az karmaşık bir biçimde izlenebilmektedir.

DEĞERLENDİRME

Denememizin pek de parlak bir sonuca ulaşmadığını görüyoruz. Zaten kullanılagelmekte olan "merkez-çevre" paradigmasına simgesel eklentilerle tutarlı bir modele ulaşamayacağı açıktır. Ancak, başta da belirttiğimiz gibi,

ilgimizi daha çok çeken nokta hangi yöntem? Hangi değerler? Hangi önermeler? Gibi sorulardı. Çözümleyici araştırmalar için “ilk adımı” oluşturan ve çoğunlukla cepheden göğüslenmesinden kaçınılan kimi noktaları tartışabildiğimizi sanıyoruz. Siyaset Sosyolojisi genellemesinde özgün yaklaşımlar inşa edilecekse, öncelikle temellerin atılacağı arsayı temizlemek gerekiyor diye düşündük.

KAYNAKLAR

1. Akşit, B. “Toplumsal Gelişme Kuramları ve Azgelişmişlik: Epistemolojik ve Kuramsal Bir İnceleme”. Toplum ve bilim, no. 9-10. 1980.
2. Althusser, L. **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, (çev. Y. Alp ve M. Özışık) Birikim Yay. İstanbul 1978. **pour Marx**, F. Maspero, Paris 1966.
3. Apter, D.E. ve S.S. Mushi, “la Science Politique”, R.I.S.S.c. 24, no. 1, 1972. (47-74).
4. Boudon, R. **La Cirise de la Sociologie**, Droz. Paris, 1971.
5. Carr, E.H. **Tarih Nedir?** (çev. M.G. Gürtürk) Birikim Yay. İstanbul, 1980.
6. Duverger, M. **Siyaset Sosyolojisi**, (çev. Ş. Tekeli) Varlık Yay. İstanbul, 1975.
7. Goldmann, L. **İnsan Bilimleri ve Felsefe**, (çev. A. Timuçin ve F. Aynuksa) Kavram Yay. 1977.
8. Goux, J.M. “Science et Histoire Selon Karl Popper”, La Pensée, no. 208, 1979, (29-38).
9. Hilav, S. “Felsefenin Başlangıcı: Doğu, Korku, Birey”, Yazko Felsefe Yazıları, Kitap 5. İstanbul, 1983. (34-44).
10. Johansson, I. “Anglosakson Bilim Felsefesi” (çev. Şahin Alpay), Yazko Felsefe Yazıları, Kitap 4, İstanbul 1983, (5-35).
11. Keat, R. ve J. Urry, **Social Theory as Science**, Routledge. Kegan Paul, London-Boston, 1975.
12. Kuhn, T.S. **La Strcuture des Révolutions Scientifiques**, Flammarion, Paris, 1972.
13. Laciau, E. “Siyasal düzeyin özgüllüğü”, **Kapitalist Devlet Sorunu** (içinde) (çev. Y. Berkman) Birikim Yay. İstanbul, 1977, (129-160).
14. Larui, A. **L’Idéologie Arabe Contemporaine**, Maspero, Paris, 1977.
15. Leca, J. “Pour une Analyse Comparative des systèmes Politiques Méditerranéens”, R.F.S.P. c.27, no. 4-5, 1977 (554-581).
16. Lukacs, G. **Histoire et Conscience de Classe**, Ed. de Minuit, Paris 1960.

17. Mardin, Ş. "Siyasal Bilimler'de Araştırmalar Tebliğleri Eleştirisi" **Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi** (içinde), Hacettepe Ün. Yay. Ankara, 1971, (85-91).
18. Marx, K. **Contribution à la Critique de L'Economie Politique**, Ed. Sociales, Paris, 1957.
19. Milhau, J. "Popper au La Vérité en Question", *La Pensée*, no. 208, 1979, (4-29).
20. Mills, C.W. **Toplumbilimsel Düşün**, (çev. Ü. Oskay) Kültür Bak. Yay. Ankara, 1979.
21. Özlem, D. "Bilgi ve Bilimde Olguculuk-Tarihselcilik Tartışması Üzerine", *yazko Felsefe Yazıları*, Kitap 4. İstanbul 1983. (36-64).
22. Piaget, J. **Epistemologie des Sciences de L'Homme**, Gallimard, Paris, 1977. **Le structuralisme**, P.U.F. Paris, 1974.
23. Polanyi, K. **The Tacit Dimension**, London, 1967.
24. Popper, K. **Conjectures and Refutations**, Routledge-Kegan Paul, London, 1972.
25. Poulantzas, N. **Pouvoir Politique et Classes Sociales**, F. Maspero, Paris, 1968.
26. Schemel, L. "Les Elites politiques au Proche-Orient" *R.F.S.P.* c. 28 no. 3, 1978. (557-573).
27. Sunar, İ. **Düşün ve Toplum**, Kültür Bak. Yay. Ankara, 1979.
28. Weber, M. **Economie et Société**, c. I, Lib. Plon, Paris, 1971.
29. Yıldırım, C. **Bilim Felsefesi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.
30. Zghal, A. "The Reactivation of Tradition in a Post-traditional Societe, *Daedalus*, Kış, 1973. (225-237).